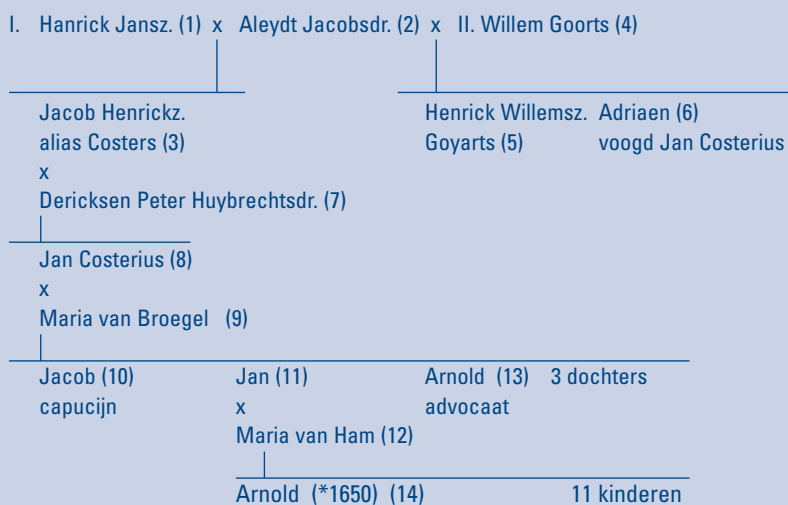

De familie Costerius de Boschofen: haar adeldom en haar teloorgang (1678 - 1859)

EMILE HAANEN

Een van de pronkstukken van het Weerter gemeentearchief is een adelsakte met fluwelen bandomslag.¹ Daaraan hangt met een dubbel goudgeel koord een grote zegeldoos met het zegel van de oorkonder in rode lak. De Latijnse kalligrafie is in zwart en goud op perkament geschreven. De tekst is zeventien bladzijden lang. Halverwege het document is een prachtig in kleur getekend wapen opgenomen. Tot nu toe is de adelsakte voornamelijk als illustratiemateriaal gebruikt, maar niet aan een inhoudelijke analyse onderworpen.² Het betreft hier de adelsbrief, verleend aan de Weertenaar Arnold Costerius op 4 april 1678 in Wenen door keizer Leopold I van het Heilige Roomse Rijk.³ Hij mocht zich voortaan Costerius de Boschofen noemen. Voor zover bekend is na hem geen enkele geboren Weertenaar meer in de adelstand verheven.⁴ Wel werden er eerder - in de periode 1650-1665 - enkele militairen uit de familie Van der Croon door de keizer in de Boheemse adelstand verheven.⁵ Zij waren weliswaar in Weert geboren, maar woonden en stierven in Boemen. Met andere woorden: de adelsverheffing van Costerius is voor Weert uniek en misschien wel extravagant. Evenzeer opvallend is het verdwijnen van de adellijke status van de familie Costerius de Boschofen in de negentiende eeuw, gevolgd door de speculatieve wijze van zakendoen van de laatste Costerius, eveneens Arnold geheten, waarmee een punt wordt gezet achter bijna 300 jaar familiegeschiedenis.

Stamboom Costerius

1. Stamboom van de familie Costerius de Boschofen

De voorliggende studie poogt licht te werpen op deze zaken. Eerst geven wij enkele biografische gegevens over de familie. Daarna behandelen wij de wijze van aanvragen voor adeldom, vervolgens de specifieke aanvraag van Arnold Costerius en de externe interventies. Het eerste deel van het artikel wordt afgesloten met een analyse van de akte en het gebruik ervan. Het tweede deel handelt over het teloorgaan van de adeldom en van de familie.

De familie: Van Engelen over 's-Hertogenbosch naar Weert

Voor een inzicht in de familieverhoudingen wordt verwezen naar de kleine stamboom (afb. 1). De daar geplaatste cijfers achter de personen corresponderen met de cijfers in deze paragraaf. De stamreeks begint met het echtpaar Hanrick Jansz. [1](† 1541) en Aleydt Jacobsdr. [2] (†1575/1576). Zij kregen een

zoontje Jacob Henrickz. [3]. Na het overlijden van Henrick hertrouwde Aleydt met de schout van Engelen, Willem Goorts [4], bij wie zij twee zonen Henrick [5] en Adriaen [6] kreeg.

Jacob Henrickz. trad in het huwelijk met Dericksen Peter Huybrechtsdr. [7] Hij voerde de alias-naam Costers⁶ en werd tevens aangeduid met de naam Hanrickz. van Engelen.⁷ Waarschijnlijk was hij koster in de kerk van het Hollandse Engelen.⁸ Het echtpaar kreeg een zoontje Jan [8] (*1572-† 1615).⁹ Jan was nauwelijks drie jaar oud, toen zijn vader in Engelen stierf. Hij werd onder voogdij van zijn halfoom Adriaen Willemsz. Goyarts geplaatst.

Jan ging in Leuven studeren. Hij behaalde daar in 1590 het determinaatsexamen in de artes en sloot zijn studie af met het verwerven van het licentiaat in de beide rechten.¹⁰ Jan was de eerste die de geslachtsnaam Costerius gebruikte. Misschien latiniseerde de halfwees bij gelegenheid van zijn inschrijving aan de Leuvense universiteit de naam Costers in Costerius.¹¹ Latiniseren van achternamen was niet uitzonderlijk; Latijn was de taal van universiteit, geleerden en geestelijken. Uit deze naamsveranderingen - van patronymica naar een gelatiniseerde beroepsnaam - valt een stijging op de maatschappelijke ladder af te lezen. Jan Costerius was burgemeester van Engelen in het jaar 1595/1596¹², maar woonde in het aangrenzende Brabantse 's-Hertogenbosch¹³, waar hij advocaat was. Hij trouwde daar in 1599 met de weduwe Maria [9], een dochter van lakenkoopman Arnold van Broegel. Deze

laatste was een zeer aanzienlijk persoon; zo was hij onder meer raadsheer in de Raad van Brabant en president-schepen van 's-Hertogenbosch.¹⁴ Het echtpaar kreeg zes kinderen: drie zonen en drie dochters.

De familie Goorts, Goyarts of Willemesen, waar Jan deel van uitmaakte, verbleef in Den Bosch. In de periode 1579-1592 was Engelen geheel of ten dele onbewoond als gevolg van de Tachtigjarige Oorlog.¹⁵ Jans voogd Adriaen en zijn broer Hanrick kregen tussen Bamis¹⁶ 1580 en Bamis 1581 het poorterschap van Den Bosch geschonken, vanwege hun verzet tegen de rebellen - lees: de calvinisten - tijdens het Schermersoproer op 1 juli 1579.¹⁷ Eerst in 1592 mochten de ex-bewoners onder voorwaarden naar Engelen terugkeren.¹⁸ Engelen lag in het grens- en oorlogsgebied tussen Heusden en 's-Hertogenbosch met alle gevolgen van dien. Engelen en Vlijmen behoorden al vanaf 1357 tot Holland met de graaf als hoogste gezagsorgaan en vanaf de Opstand waren dat de Staten van Holland. Met ingang van het Twaalfjarig Bestand in 1609 kwamen de beide bovendorpen definitief onder bestuur van deze Staten, waarmee een eind kwam aan de katholieke eredienst. Voor de twee plaatsen werd in 1611 een vaste gereformeerde predikant in de persoon van de bekende, latere hoogleraar Gijsbert Voetius beroepen. De kerk van Engelen werd in 1587 deels verwoest, slechts het koor bleef grotendeels behouden (afb. 2). In 1614 werd dit koor gerestaureerd en dit gebouw is tot op

2. Zicht op de kerk van Engelen (bij 's-Hertogenbosch); bij de verwoesting in 1587 bleef het koor grotendeels behouden (foto Riekje Rezelman)

heden als protestantse kerk in gebruik. Eerder, in 1606, was de katholieke kerkinventaris al van Engelen naar Den Bosch overgebracht.¹⁹

De tweede zoon van het echtpaar Costerius-Van Broegel werd naar zijn vader Jan [11] (* 1609 - † ca. 1676/1677) vernoemd. Zoon Jan studeerde eerst in Leuven, waar hij als minderjarige patriciër²⁰ stond ingeschreven in de pedagogie, het Varken genaamd, een van de vier pedagogieën²¹ van de artesfaculteit. Hij behaalde daar in 1629 de graad van licentiaat in de artes.²² Vervolgens studeerde hij aan de universiteit van Orléans, waar hij in 1633 het licentiaat in de beide rechten met de titel J.U.L. haalde.²³ Daarop keerde hij terug naar Den Bosch en werd in 1634 lid van de beroemde en nog steeds bestaande Illustre Lieve Vrouwe- of Zwanenbroederschap.²⁴ Zijn grootvader Arnold van Broegel was hem daar in reeds voorgedaan. Zijn jongere broer Arnold [13] studeerde eveneens rechten in Leuven en werd advocaat in Den Bosch. Deze bleef ongehuwd en werd in 1638 lid van de Broederschap. Dan was er nog de oudste broer Jacob [10], die evenzeer in Leuven studeerde en kapucijn werd. De tonsuur werd hem toegediend door de bisschop van Den Bosch.²⁵

Intussen wijzigden de politieke omstandigheden. Kapitein-generaal Frederik Hendrik van Oranje nam in 1629 Den Bosch in en de macht werd door de calvinisten overgenomen. Onder het nieuwe regime zal de bewust-katholieke familie Costerius zich niet aangenaam hebben gevoeld. Een grootse ambtelijke carrière zat er niet meer in. Na verloop van tijd kreeg de machtswisseling gevolgen voor de katholieke Zwanenbroederschap. In 1642 kwam er een akkoord tot stand, waarbij bepaald werd dat de broederschap van 36 broeders voortaan voor de helft uit katholieken en voor de andere helft uit calvinisten zou bestaan. De broederschap werd daardoor van een kerkelijke naar een burgerlijke vereniging getransformeerd. Deze verklaring werd door de broers Jan en Arnold Costerius niet getekend, waardoor hun lidmaatschap van korte duur was.²⁶

In ieder geval vertrok Jan naar het Spaans-katholieke Weert, toen Magdalena van Egmont, prinses van Chimay, hem omstreeks 1637 benoemde tot rentmeester van haar heerlijkheden Weert, Nederweert en Wesse.²⁷ Tezelfdertijd, in juni 1637, trouwde Jan met de Bossche dochter Maria van Ham [12].²⁸ Het paar kreeg vier kinderen. In 1654 stelde de prinses hem eveneens tot scholtis van Weert aan, zodat een grote macht in zijn handen geconcentreerd werd.²⁹ De gereformeerde Weertenaren hebben zijn vervolgingen expliciet ervaren.³⁰ Magdalena's kleinzoon, prins Ernest Croy-Chimay-d'Arenberg, die zijn grootmoeder

in 1663 als heer was opgevolgd³¹, gaf Jan Costerius in 1670 op zijn verzoek een patent. Hierin werd vastgelegd, dat mede met het oog op Jans leeftijd, zijn zoon Arnold hem bij zijn overlijden zou opvolgen.³² Indien Jan voor die tijd om andere redenen niet in staat zou zijn beide functies van scholtis en rentmeester uit te oefenen en zoon Arnold evenmin, dan zou Arnold, de Bossche broer van Jan, tijdelijk deze functies waarnemen. Als grond voor de verlening van het patent werd gerefereerd aan de diensten, die Jan aan de prins en zijn grootmoeder bewezen had. Zo had Jan Costerius een lening van f 6000 aan Magdalena van Egmont verstrekt.³³ Een van de drie zusters van Jan, Wilhelmina, volgde hem naar Weert, al dan niet noodgedwongen door de politieke omstandigheden. Zij stierf daar als geestelijke dochter in 1693 en werd begraven tussen het altaar van O.L.V. van de Zeven Smarten en het Sint-Franciscusaltaar in de minderbroederskerk.³⁴ Wilhelmina was eerder lid geweest van de derde orde of tertiarius bij de kapucijnen in Den Bosch.³⁵

Als jongste zoon van het echtpaar Costerius-Van Ham werd op 15 februari 1650 Arnold [14] in de Sint-Martinuskerk in Weert, dat toen definitief tot de Spaanse Nederlanden behoorde, gedoopt. Getuigen waren Marcellis Hovelmans, drossaard van Cranendonck en zijn tante Elisabeth Costerius. Arnold trad in de sporen van zijn vader, oom Arnold en grootvader en ging in Leuven rechten studeren. In 1667 werd hij als minderjarige aan de universiteit bij de pedagogie De Burcht ingeschreven.³⁶ Vier jaar later behaalde hij het baccalaureaat in de rechten.³⁷ Daarna moet hij het licentiaat in de beide rechten verworven hebben, omdat hij van de titel J.U.L. gebruik maakte. Op 28 januari 1677 werd van het hierboven genoemde patent gebruik gemaakt.³⁸ De heer van Weert, prins Ernest verklaart dan in Luxemburg, waar hij gouverneur was, dat Arnold Costerius de eed in zijn handen heeft afgelegd voor het uitoefenen van de functies van scholtis en rentmeester en als zodanig aanvaard en gerespecteerd dient te worden.³⁹ Zijn vader Jan is vermoedelijk iets eerder gestorven.⁴⁰ Arnold was 26 jaar oud en ongehuwd, toen hij zijn vader opvolgde.

De aanvraag voor adeldom in de Spaanse Nederlanden en in het Heilige Roomse Rijk

Adeldom kon men in de zeventiende eeuw in de Spaanse Nederlanden verwerven door een gemotiveerd verzoek met bewijsmateriaal te richten aan de soeverein, de Spaanse koning. De meesten schakelden daarvoor een agent in, die de juiste kanalen in de administratie en de regels kende. Indien de aanvraag voldeed aan de criteria, werd het opgemaakte consult aan

de koning voorgelegd, die daar dan zijn zegen aan gaf.⁴¹ Deze had immers in zijn Nederlanden het monopolie op adelsverheffing. Gevolg hiervan was, dat verheffing in de adelstand van Nederlanders door buitenlandse vorsten hier geen rechtsgeldigheid bezat, tenzij de adelsbrief door de koning gehomologeerd werd.⁴² De verleende titel ging alleen over op de eerstgeboren zoon; in de Nederlanden gold derhalve de primogenituur.⁴³ Zij die ten onrechte een titel voerden of zich andere adellijke voorrechten aanmatigden, konden vervolgd worden. Een tweetal instanties was daartoe bevoegd, namelijk de provinciale openbaar aanklager, in dit geval de momboir of de fiscaal van het Hof van Gelre in Roermond of de provinciale wapenheraut.⁴⁴ Wapenherauten waren specialisten op het gebied van adelsrecht en heraldiek. Formeel was er voor iedere provincie een heraut of wapenkoning; allen tezamen vormden zij onder voorzitterschap van de luitenant-eerste wapenkoning de Heraldische Kamer. Geconstateerde overtredingen dienden door een van beide instanties bij de provinciale justitieraad of het Hof te worden aangebracht; deze had dan vervolgens de taak de verdachte te veroordelen. In de praktijk deden de parketten niet veel. Het vervolgingsbeleid werd actiever gevoerd door de wapenherauten.

Een van de buitenlandse vorsten, waar het hier in het bijzonder om gaat, is de keizer van het Heilige Roomse Rijk. De keizers uit het Oostenrijks-Habsburgse huis verleenden de adelstand in viervoudige functie⁴⁵: rijksadelstand, de adelstand van de koninkrijken Bohemen en Hongarije en de adelstand van de Oostenrijkse erflanden.⁴⁶ Voor (Zuid-)Nederlanders, die de adellijke status wilden verwerven buiten de Spaanse koning om, kwam alleen de rijksadelstand in aanmerking. Hiertoe richtte de sollicitant een gemotiveerd verzoek aan de keizer in Wenen. Adelsverzoeken werden aan de keizer persoonlijk gericht. Het betrof hier ten slotte de verlening van een persoonlijke gunst. Er waren geen vormvereisten. De motieven, die de verzoekers aanvoerden om voor een adelsverheffing in aanmerking te komen, konden zeer divers zijn. Zo brachten nobilitanten hun verdiensten of hun nobele karakter naar voren of zij hoopten door hun adeldom betere vooruitzichten voor een carrière te verkrijgen. Als men echt niets had, waarmee men kon pronken, dan bleven nog altijd het leiden van een plichtsgetrouw leven en afhankelijkheid aan de keizer over. Of er criteria waren en zo ja welke, die de Weense autoriteiten hanteerden voor adelstoekenning, is niet bekend. Wetgeving dienaangaande bestond niet.⁴⁷ De rijkshofkanselarij in Wenen behandelde de adelsverzoeken. Indien het

resultaat positief was, betaalde de verzoeker de rechten en de kosten voor het opmaken van het diploma. Binnen een tijdsbestek van één jaar kon de aanvraag afgehandeld worden. In drie eeuwen (1500-1800) leidde dit tot minstens 25.000 akten, die zich thans in het adelsarchief⁴⁸ te Wenen bevinden.⁴⁹

Adeldom verwerven via Wenen in plaats van Madrid bood verschillende voordelen. Het ging uiteindelijk gemakkelijker en sneller, het was goedkoper, de titel was rechtsgeldig in het hele Heilige Roomse Rijk en de heraldische regels waren minder strikt.⁵⁰ In tegenstelling tot de Nederlanden ging de verleende titel niet alleen op de eerstgeborene over, maar op alle afstammelingen in de mannelijke lijn.

Als de in het buitenland geadelde zijn voorrechten ook in de Nederlanden wilde gebruiken, dan diende de edele een verzoek tot homologatie van zijn diploma bij de koning in te dienen; veelal werd dat geëffectueerd door verlening van een gelijkwaardige gunst.

Het adelsverzoek van Arnold Costerius

Bij het archiefonderzoek zijn twee ongedateerde concept-verzoeken van Arnold Costerius voor adeldom aangetroffen.⁵¹ Het verschil tussen beide is niet groot. In de kladversie is een doorgehaalde beschrijving van het familiewapen opgenomen; in de netversie wordt de blaazenering opengelaten. De definitieve versie is niet in de archieven aangetroffen, noch in het adelsarchief in Wenen noch in familiearchieven, maar dat wil niet zeggen dat er geen verzoek ingezonden is. Op dit punt komen wij later terug. Maar ook zonder inzending is het de moeite waard de netversie van het concept nader te bekijken. Niet alleen staan er zijn motieven voor verheffing in, maar uit de wijze van presentatie is het mogelijk een beeld van zijn persoon te vormen.

Opleiding en positie

Het rekest is aan de keizer gericht en in het Latijn gesteld.⁵² Alleen al vanwege zijn academische opleiding was de keuze voor het Latijn in plaats van het Duits voor de hand liggend. Een verzoek kan met een uitgebreide inleiding beginnen, waarin men de keizer in barokke bewoordingen de meest loffelijke eigenschappen en kwaliteiten als heerser toedicht en zichzelf als meest nederige en plichtsgetrouwe onderdaan neerzet. Maar het kan ook in enkele woorden. Want nadat Costerius zich - denkbeeldig - aan de voeten van de keizer heeft neergeworpen, steekt hij direct van wal over zichzelf. Hij stelt zich voor met een tot nog toe onbekende, samengestelde naam 'Costerius de Boschoven'. Het partikel 'de' of 'van' heeft in

3. Boshoverhof of Scholtissenhof in Boshoven (Weert), destijds eigendom van de familie Costerius (foto Gemeente-archief Weert)

de Nederlanden geen adellijke betekenis; in het Heilige Roomse Rijk geeft het partikel 'von' titelloze adel aan. Of daar al dan niet nog een topografische aanduiding achter de geslachtsnaam gevoegd wordt, verandert niets aan de juridische status. In de Nederlanden duidt een dergelijke toevoeging hooguit op een patricische positie of op het feit dat de drager een bepaalde relatie met de genoemde entiteit heeft. Boshoven is afgeleid van het Weerter gehucht Boshoven, waar de familie de Boshover- of de Scholtissenhof (afb. 3) in eigendom had. Costerius vervolgt zijn curriculum vitae. Hij bekleedt de functie van scholtis van de stad en de heerlijkheid Weert, maar laat enige aanwijzing naar de recente datum van zijn officiële benoeming, 28 januari 1677, achterwege.⁵³ Bijgevolg moet het concept rond of na die datum opgemaakt zijn. De verzoeker meldt, dat hij een licentiaat in de beide rechten heeft. Een ambtelijk beroep en een academische opleiding zijn bruikbare argumenten; personen die in de handel en nijverheid werkzaam waren, werden toen nog nauwelijks als adelswaardig beschouwd.⁵⁴ Blijkbaar had een rentmeesterschap evenmin een nobele status, want dat noemt hij niet.

Costerius schrijft, dat hij afkomstig is uit Weert en dat deze plaats in het rijk gesitueerd is. Het gebruik van het begrip 'rijk' is opvallend. Met de term 'rijk' kan alleen het Heilige Roomse Rijk bedoeld zijn en niet het Spaanse rijk, want daarvoor wordt de term 'Spaanse monarchie' gebruikt. Weert lag echter niet in het Heilige Roomse Rijk, maar in dat

deel van de Nederlanden, dat tot de Spaanse monarchie behoorde, namelijk de Spaanse Nederlanden. Wel in het rijk lagen een tweetal territoria grenzend aan Weert, namelijk het stift Thorn en het prinsdom Luik. Helemaal vreemd is het gebruik van de term 'rijk' echter niet, omdat de prinsen van Chimay, als heren van Weert, Nederweert en Wessem vruchteloze pogingen in het werk hadden gesteld aan te tonen, dat deze heerlijkheden rijksonmiddellijk waren en tot het Heilige Roomse Rijk behoorden.⁵⁵ De procedures daarover liepen tot aan de rijkshofraad⁵⁶ in Wenen.⁵⁷ De prinselijke pretenties werden ondersteund door hun rentmeester in Weert. Van enige bemoeienis van de prins met het adelsverzoek blijkt overigens niets.⁵⁸ Door het gebruik van de term 'rijk' probeert Costerius zich als onderdaan van de keizer voor te doen en kan daardoor zijn verzoek kracht bijzetten. Sympathie en ijver voor de katholieke kerk en voor het Habsburgse of het Oostenrijkse huis heeft zijn familie altijd tentoongespreid, zo gaat Arnold verder. Aangezien de Habsburgers zowel in Madrid - daar aangeduid als Casa de Austria - als in Wenen aan de macht waren, werd hiermee de waarheid geen geweld aan gedaan.

De verdiensten van familie, verwanten of bekenden

De respectabele status van zijn familie laat Arnold blijken uit het feit dat zijn grootvader meester in de rechten en advocaat in Den Bosch was. Zijn vader is 40 jaar scholtis van Weert geweest in dienst van *de prinsen van*

Chimay en van het Heilige Roomse Rijk. Met deze mededeling wordt de waarheid wel geweld aangedaan, omdat vader Jan Costerius geen 40 jaar scholtis, maar 40 jaar rentmeester is geweest. De titel ‘*prins van het Heilige Roomse Rijk*’, die de Chimays voerden, heeft slechts een ceremoniële betekenis. Met het noemen van opleiding en beroep van vader en grootvader wordt een beginnende familietraditie aangegeven, die bekroond moet worden met het verlenen van een erfelijke stand. Verder blijkt hun adelswaardige status uit de betrekkingen, die de familie Costerius met een drietal beroemde en adellijke families onderhoudt of onderhield. Waaruit die relaties bestaan, blijft echter ongewis.

Costerius noemt dan als eerste de naam van de zeer gerenommeerde familie Van Brouhoven⁵⁹, waarvan een deel na de val van Den Bosch in 1629 naar het zuiden verhuisd was en daar functies in de gewestelijke en centrale administraties vervulde.⁶⁰ In 1607 was de familie door keizer Rudolf II in de rijksadel verheven. Omdat die verheffing in de Nederlanden geen rechtskracht had, werden ze door de aartshertogen in 1620 opnieuw geadeld.⁶¹ Costerius somt dan correct een aantal verdiensten op van de oud-Boschenaar Jan-Baptist baron van Brouhoven van Bergeyck, die deze alle in dienst van de Spaanse koningen verrichtte.⁶² Zo speelde Brouhoven een belangrijke rol bij de totstandkoming van de Vrede van Aken in 1668. Interessant is Costerius’ bericht dat Brouhoven door de koning tot buitengewoon gezant in Londen is benoemd. Die aanstelling vond plaats in augustus 1676 en zijn missie in de Engelse hoofdstad duurde van maart tot juli 1677.⁶³ Een omissie in de opsomming van Costerius is dat hij niet signaleert dat baron Brouhoven op 9 december 1676 tot graaf verheven werd. Het is alleszins mogelijk, dat het concept-adelsverzoek dan van vlak voor of na 9 december zou kunnen dateren en dat Costerius het scholtambt in afwachting van zijn komende beëdiging op 28 januari 1677 al opvoerde. De enige gekende relatie tussen beide families bestaat daarin, dat ze beide uit Den Bosch afkomstig zijn.

De tweede familie waarmee Costerius tevoorschijn komt, is de familie Van Hamme.⁶⁴ Zij waren in de middeleeuwen heren van Steenokkerzeel en een andere tak van deze notabele familie leverde in de zeventiende eeuw schepenen voor de Brusselse magistraat. In 1686 krijgt Willem van Hamme, die enkele keren burgemeester van Brussel was, de baronnetitel. De enige relatie die te construeren valt tussen deze familie en de familie Costerius is, dat de moeder van Arnold de achternaam Van Ham droeg en die naam lijkt op de naam Van Hamme. Maar dat is dan ook alles; enig verband is er niet.

De derde familie, die wordt opgevoerd, is de enige familie waarmee daadwerkelijk aantoonbare verwantschap bestaat. Dat is de familie Van Breugel of Brogel, niet de minsten in de Meierij en in ’s-Hertogenbosch. Costerius schrijft over hen, dat zij naast vele schepenen voor Den Bosch, ook leden voor de Raad van Brabant hebben geleverd en in de ‘ketterse’ tijden koning en vaderland hebben gesteund.⁶⁵ Daarmee doelde hij met name op zijn overgrootvader Arnold van Brogel.

Overige motieven

Tot nu toe is er van verdiensten van Arnold Costerius voor de keizer in zijn verzoek geen sprake. Maar personen die geen verdiensten konden aantonen, voerden menigmaal als motief om verheven te worden de verheffing zelf aan. Zo ook hier. Immers, zo stelt Costerius, door zijn adeldom wordt hij beroemder, waardoor hij met nog meer waardigheid eer kan betuigen aan de keizer. Of om het in modern jargon te zeggen: Voor beiden werd een win-win situatie geschetst. Ware dat niet het geval, dan zou het verzoek als impertinent terzijde geschoven kunnen worden.⁶⁶

Een ander gebruikelijk strategieem in het verzoek is de opmerking dat vrijgevigheid en het verlenen van gunsten de keizer aangeboren is. Met andere woorden, het vragen om gunsten, in dit geval een adelsverheffing, wordt eigenlijk veroorzaakt door deze eigenschappen en is dus een gewone, normale aan gelegenheid. Op deze wijze wordt de indruk vermeden, dat de drijfveren van de verzoeker alleen bestaan uit eerzucht en ijdelheid.⁶⁷

Costerius neemt dan op grond van die aangeboren eigenschappen aan, dat de keizer hem, zijn kinderen en hun nakomelingen - die hij als ongehuwde niet heeft - de opname in de adelstand van het Heilige Roomse Rijk schenkt en hen de mogelijkheid biedt het adellijk wapen te dragen. Door van een dergelijke aanname uit te gaan, wordt de keizerlijke eigenschap gunsten te verlenen, van zijn plichtmatigheid ontdaan.⁶⁸ Costerius lijkt bescheiden, omdat hij alleen om een opname in de adelstand en bijbehorend wapen vraagt en niet om een titel. Een buitenlandse titel is echter in de Nederlanden niet rechtsgeldig; dat weet de jonge jurist waarschijnlijk ook wel. Bij een aanvraag om titelloze adelstand blijft alleen verlening van adellijk predicaat over, zoals ‘von’. In het Latijn - de gekozen taal van de verzoeker - zou dat het partikel ‘de’ of ‘a’ zijn. Costerius is hier niet helder, want hij geeft niet aan welk predicaat hij wil hebben. Ongevraagd zou hij dan het adellijke ‘de’ toegekend kunnen krijgen, maar het tegenstrijdige is dat hij zich al tooit met een ‘predicaat’, namelijk ‘de Boschoven’. Iets wat men al heeft, kan niet

verleend, hooguit bevestigd worden, maar daarover schrijft Costerius niet. Ongewoon is, dat hij om adeldom vraagt voor zijn niet-bestaande kinderen. Als er wel kinderen zouden zijn, is het overigens standaard dat adeldom ook voor hen en hun nazaten wordt aangevraagd.

Tot slot werd verzocht om in alle vrijheid van dezelfde rechten en privileges te mogen genieten als de overige edelen van het Heilige Roomse Rijk op straffe van een onbekende - want niet ingevulde - boete. Een verheffing in de adelstand heeft uiteraard alleen zin en waarde als zij openbaar gemaakt en door iedereen geaccepteerd en geëerbiedigd wordt. Uit de redactie van het conceptverzoek blijkt dat Arnold Costerius zich te voren vergewist heeft, hoe een aanvraag opgesteld dient te worden. De bedoeling is immers dat het verzoek zal worden ingewilligd. Hoewel de aanvraag formeel vormloos mag zijn, treffen we een aantal kenmerken in het onderhavige concept aan, die volgens de literatuur in andere aanvragen eveneens te vinden zijn. Aanvragen werden soms vervaardigd naar het voorbeeld van verleende adelsbrieven.

4. Portret van Willem Herincx, bisschop van Ieper (eigendom Provincie Noord-Brabant)

De franciscaanse interventies

Zoals gezegd, wij weten niet of de aanvraag verstuurd is. Aannemelijk is dat wel, gezien de aangetroffen vervolgstukken. Het eerste document betreft een aanbevelingsbrief van Willem Herincx, bisschop van Ieper (afb. 4).⁶⁹ De in oktober 1677 geconsacreerde bisschop⁷⁰ richt zich op 26 december 1677 tot rijksvicekanselier Von Königsegg⁷¹ in Wenen. Hij bepleitte een verheffing in de adelstand voor Arnold Costerius. De naam van de nobilitant luidt hier kortweg Costerius zonder enige Boshoven-toevoeging. Wie was deze Herincx en wat is de relatie tussen Herincx, Weert en Costerius? Ieper en Weert liggen nu eenmaal niet naast de deur. Herincx (* Helmond 1621 - † Ieper 1678) studeerde in Leuven, werd minderbroeder-franciscaan en theoloog. Binnen de orde bekleedde hij vele bestuursfuncties.⁷² Hij bracht het tot commissaris-generaal van de *natio germano-belgica*⁷³, lid van het generaal ordebestuur⁷⁴ en minister-provinciaal van de Nederduitse provincie.⁷⁵ De relatie met Weert is eenvoudig aan te geven. Herincx had niet alleen functionele bemoeienis met het Weerter minderbroederklooster, maar evenzeer met het Weerter klooster van de penitenten-recollectin- nen, een franciscaanse vrouwenorde. Daarenboven was zijn broer Hendrik syndicus van het klooster op de Biest in Weert.⁷⁶ Hendrik was lakenverver, werd borgemeester van Helmond in 1677 en stierf aldaar in 1681.⁷⁷ De connectie tussen de franciscanen en de rentmeestersfamilie Costerius is eveneens te schetsen. Op grond van een legaat van graaf Jan van Horne diende de rentmeester jaarlijks aan de broeders een vette os, later gekapitaliseerd in 48 gulden Brabants, te geven, te betalen uit de inkomsten van de heerlijkheden Weert, Nederweert en Wessem. Dat gegeven lijkt ons niet echt van belang. Bepalend zijn rechtstreekse, niet-functionele, banden. Zo waren scholtis Jan Costerius en zijn broer Arnold lid van de Aartsbroederschap van het Koordeken.⁷⁸ Verder schonk Jan twee patacon voor de aankoop van suffragiën of devotieprenten. Deze prenten werden maandelijks aan de leden van twee franciscaanse broederschappen uitgedeeld.⁷⁹ Prominent is de familie in materiële zin aanwezig in het voormalige klooster. Jan Costerius en zijn vrouw Maria van Ham stichtten een altaar aan de minderbroederskerk (afb. 5a). Gezien de titulatuur op het bord is de schenking te dateren na zijn benoeming tot scholtis of praetor in 1654. De tekst op het schild (afb. 5b) luidt:

D.O.M. (Deo Optimo Maximo = Voor de Almachtige) / et Sto Antonio a Padua / Posuerunt / Clarissimus Dnus Ioes Costerius J.U.L. / Civitas Werthisis et eiusdem / Districtus

Praetor / ac receptor gnralis Dominiorum / in Weert Nederweert et Wesseem / ac Dna Maria van Ham / conjuges

De liefde is later blijkbaar bekoeld, want in hun testament van 1669 legateert het echtpaar niets aan de Weerter franciscanen. Wel worden onder voorwaarden 200 patacon aan de Leuvense minderbroeders geschonken en aan de Weerter penitenten-conceptionistinnen 600 gulden.⁸⁰ Wat schrijft de bisschop in zijn duidelijke en korte recommendatiebrief? Welnu, scholtis Costerius had er bij hem al lang op aangedrongen om bij de rijksvicekanselier een goed woordje te doen ten einde van de keizer een verheffing in de adelstand voor hem, zijn vrouw en zijn nakomelingen te krijgen. Herincx wilde dat doen, omdat hij langdurig met Arnold Costerius bevriend is. Het was hem bovendien bekend, dat de vicekanselier welwillend stond ten opzichte van personen die het algemeen belang goed dienen en hebben gediend. Een dergelijke wellevende opmerking is obligaat. Op het vlak van pleit- of spreekvaardigheden beschikte Costerius volgens de bisschop over uitstekende talenten en verdiensten. Herincx kende zijn familie langs beide zijden; sommigen van hen waren van patricische afkomst en anderen hadden een adellijke inborst. Dit is uiteengezet in een geschrift voor de keizer, meldt Herincx. De bisschop had dat libel bekeken en dat kon zijn instemming en ondersteuning volledig dragen. In een slotzin stelt hij hoffelijk, dat de verheffing een weldaad voor het algemeen belang zal zijn en dat hij tot wederdienst bereid is.

5a. Het door Jan Costerius en zijn vrouw Maria van Ham gestichte altaar in de minderbroederskerk te Weert (foto Cor Damhuis, Weert)

5b. Detail van het altaar: de stichtingsgegevens (foto Cor Damhuis, Weert)

Behalve de oratorische gaven, hetgeen op zich niet uitzonderlijk is voor een jurist, staat er vergeleken met het adelsverzoek weinig nieuws in de brief op een markante afwijking na. De bisschop vraagt ook de adelstand voor de vrouw van Costerius aan. Dat Costerius nog vrijgezel was, weet de bisschop misschien niet. Adeldom vragen voor een vrijgezel heeft niet zoveel zin, want de adel bestaat immers bij de gratie van het huwelijk en de daaruit voortgesproten nakomelingen. Huwelijk en gezin getuigen daarenboven van verantwoordelijkheidszin en volwassenheid. Overigens geeft het concept-verzoek van Arnold er geen blijk van dat we met een buitensporig groot literair of retorisch talent van doen hebben. De vriendschap tussen de jonge scholtis en de bijna dertig jaar oudere bisschop kan beter gelezen worden als dat de beide families elkaar al geruime tijd kenden. Willem Herincx' overgrootvader Hendrik Willemsz. Herincx was trouwens afkomstig uit 's-Hertogenbosch en schreef zich in 1591 als poorter in Helmond in.⁸¹ Ten slotte wijst de bisschop nog op het libel, dat over de familie Costerius handelt, dat door hem op juistheid gecontroleerd en aan de keizer is voorgelegd. Met dit geschrift kan niets anders bedoeld zijn dan het verzoekschrift van Arnold Costerius aan de keizer. Dat betekent, dat Costerius het wachten op een positieve beslissing op zijn adelsverzoek moe was en vervolgens Willem Herincx heeft ingeschakeld. Verzoeken om adelsverheffingen konden veelal binnen het jaar door Wenen afgehandeld worden.⁸² Als het verzoek begin 1677 werd ingediend, dan was december 1677 wel de tijd om aan de bel te trekken. Zoals we gezien hebben, had bisschop Herincx tal van hoge functies bij de minderbroeders vervuld. De minderbroeders hadden veel invloed bij het hof. Een belangrijk adviseur en diplomaat van keizer Leopold I in de onderhavige periode was de in Gelder geboren franciscaan Christof de Spinola.⁸³ Een directe relatie tussen Spinola en Herincx in verband met het adelsverzoek kon niet vastgesteld worden.

De brief van Herincx maakt indruk en zet vaart achter een positieve afhandeling. Dat blijkt een half jaar later uit een in het Latijn gestelde brief van een minderbroeder, die het voor Costerius opneemt.⁸⁴ Het betreft de vicarius⁸⁵ van het Antwerpse minderbroedersklooster, Bonaventura vander Schueren.⁸⁶ De vicarius was eerder gardiaan van het klooster in Weert en dat verklaart de relatie. Hij kent daardoor immers Weert en de familie Costerius. In de brief van 3 juni 1678 aan de rijkshofkanselarij in Wenen, zo stelt de pater het, is de *lang verwachte* wapenbeschrijving van Arnold Costerius opgenomen. Op deze beschrijving komen we later in dit artikel terug. Verder

vraagt Vander Schueren om in het adelsdiploma het predicaat '*a Boschoven*' op te nemen en het adellijk wapen voor zijn hoofdzetel in Boshoven. De toekenning van een verzoek om de naam van een heerlijkheid of van een adellijk goed aan de familienaam toe te voegen wordt het '*privilegium denominandi*' genoemd. Dat Boshoven noch een heerlijkheid, noch een adellijk leengoed was, derde of wist Wenen blijkbaar niet. En dat in Boshoven de familiale hoofdzetel gevestigd was, suggereert een nobel en statig landgoed. Rond 1750 is sprake van een - thans gesloopte - pachthoeve, maar wel met een herenhuis en tuin voor gebruik door de eigenaar.⁸⁷ De hof was met een gracht omgeven. Dat zal 75 jaar eerder niet veel anders geweest zijn. Op oude foto's is van enig herenhuis niets te bekennen.

Het openbare gebruik van een predicaat is wezenlijk om die eer te krijgen, die bij een adellijke stand past. Immers zonder een dergelijk uiterlijk kenmerk is niet te zien, dat men in de adelstand verheven is. Althans binnen het Heilige Roomse Rijk, want zoals hierboven reeds beschreven, heeft het partikel 'van' met of zonder toevoeging van een toponiem in de Nederlanden geen adellijke betekenis. Vander Schueren vraagt voorts het diploma via de minister-provinciaal in Keulen naar hem op te sturen, waarmee de franciscaanse connectie nog eens benadrukt wordt. De minderbroeder sluit zijn brief af met het - niet ongebruikelijke - kussen van geadresseerders handen uit naam van onze *zeer beroemde man uit Ieper* (lees: Herincx), *die het goed stelt*.

Het buitengewone adelsdiploma

De brief van de vicarius lijkt mosterd na de maaltijd, want de adelsbrief werd twee maanden eerder - op 4 april 1678 - door de keizer getekend.⁸⁸ De vraag of dat zo is, zal later beantwoord worden. Dit diploma betrof een verheffing in de adelstand met verlening van een predicaat en een wapenverbetering.

De opbouw van een adelsdiploma volgde een vast schema. Na de opsomming van de tientallen titels van de keizer, de zogeheten '*intitulatio*', volgt de '*arenga*'. Deze begint in dit geval anders dan gebruikelijk. Normaal wordt begonnen met een verklaring van de keizer, waarin hij tot uitdrukking brengt, dat hij zijn recht tot standsverheffingen gaat gebruiken. De beginwoorden of het '*incipit*' van de arenga luiden dan '*Wij, Leopold enz.*' Costerius krijgt daarentegen van de keizer bericht dat deze hem een gunst verleent en voorts alle goeds wenst. Hier is het incipit: '*Aan onze dierbare Arnoldus Costerius, trouw aan het Heilige Roomse Rijk, scholtis van Weert enz.*' Dat duidt al op het bijzondere karakter van de brief.

Achter de arenga komt de paragraaf over de *'merita'*. Hierin worden de verdiensten van de geadelde en zijn voorouders beschreven. De verdiensten worden hier echter niet concreet, maar abstract beschreven. De keizer kan zich daarenboven geen onjuistheden veroorloven. Arnold Costerius kan zelf nog nauwelijks verdiensten verworven hebben, maar wel zijn voorouders. Alleen de verdiensten van deze laatsten worden in algemene en uitgebreide zin gememoreerd. Samengevat komt het erop neer, dat zij zowel in vredes- als oorlogstijden hun trouw en toewijding hebben betuigd aan het huis van Oostenrijk, zowel in het Heilige Roomse Rijk als in de Spaanse monarchie. Dit wordt en zal uiteraard door Arnold Costerius uit de *Spaanse Nederlanden* worden voortgezet en vermeerderd. Uit deze formulering blijkt overduidelijk, dat men in Wenen heel goed weet, dat Weert niet in het rijk ligt, doch tot de Spaanse monarchie behoort.

De beloning voor het al dan niet toekomstige gedrag van Costerius wordt in de *'creatio'* uitgesproken. De keizer verklaart dan dat hij *'motu itaque proprio'* oftewel *'uit eigen beweging'* Arnold Costerius en zijn nageslacht,

6. Wapen van de familie Costerius (foto Riekje Rezelman)

zowel mannelijk als vrouwelijk, in de stand der edelen van het Heilige Rijk zal opnemen met alle rechten, die daaraan verbonden zijn. Uit deze formulering blijkt dat we hier niet met een gewone adelsverheffing van doen hebben maar met een zeer uitzonderlijke *'motu proprio'*-verheffing. Meestal ging het bij een dergelijke verheffing om personen die zich in de omgeving van de keizer bevonden. Daar is hier geen sprake van en dat betekent dat de brief van Herincx van doorslaggevende betekenis moet zijn geweest. Er waren dus - voor ons onbekende - redenen om het verzoek van bisschop Herincx in te willigen en hem of zijn orde de gevraagde gunst te bewijzen.⁸⁹ Herincx' verzoek aan de rijksvicekanselier of de niet-bestaande echtgenote van Costerius eveneens door de keizer kan worden geadeld, wordt niet ingewilligd. Aan het oude verzoek van Costerius wordt in de adelsakte op geen enkele wijze gerefereerd. Aangezien de keizer uit eigen beweging Costerius in de adelstand verheven heeft, kan er formeel geen verzoek van de nobilitant aan ten grondslag liggen. Misschien is dat de reden, dat het officiële verzoek niet in het adelsarchief in Wenen gevonden is en daaruit verwijderd is. Daarnaast zijn afgewezen adelsverzoeken niet gearchiveerd. Terzijde merken we op dat aan een dergelijke verheffing vanzelfsprekend geen kosten voor de geadelde waren verbonden.

Als uiterlijke vorm van deze verheffing wordt hem dan een verbeterd en verrijkt wapen verleend. Een verbeterd blazoen krijgt men standaard toegekend als men al over een burgerlijk wapen beschikt. Deze paragraaf wordt *'arma'* genoemd. De beschrijving van het wapen wordt verder in het artikel gegeven (afb. 6). De familie Costerius voerde dus al een wapen en dat is in het naam- en wapenregister van de Bossche Lieve-Vrouwe-Broederschap opgenomen (afb. 7).⁹⁰ In dat register zijn alleen schilden opgenomen, dus zonder helm en helmteken. Zoals te zien is, dragen beide wapenschilden dezelfde kleur en metaal, namelijk blauw en goud. Anderzijds verschillen zij op punten. Bij het adellijke wapen zijn de drie geopende granaatappels gekroond naar model van de helmkroon; de zaden van de appels zijn rood. Iedere appel heeft vier blaadjes aan een schuin steeltje. In het Bossche wapen zijn de zaden goudgekleurd, zoals bij een granaatappel. Voorts ontbreken alle blaadjes en steekt het steeltje recht naar beneden.

Behalve deze twee officiële wapens, is er nog een ontwerptekening in het Weense archief.⁹¹ De in het oog vallende verschillen met het uiteindelijk verleende wapen zijn de volgende. De steeltjes van de drie granaatappels in dit concept dragen vier of vijf blaadjes en de kroontjes van de appels zijn iets minder geprononceerd.

7. Wapen van de familie Costerius in het naamen wapenregister van de Lieve-Vrouwe-Broederschap te 's-Hertogenbosch (bron: kopieregister CBG Den Haag)

De wildeman, die uit de helmkroon oprijst, draagt geen groene hoofdtooi en hij ziet er, evenals de leeuw, wilder, woester of behaarder uit. Dan zijn er nog de twee windhonden als schildhouders. Die zijn in het concept niet getongd en hebben de staart niet opstaand, maar tussen de poten. Dat laatste - normaal een teken van angst en lafheid - komt komisch over.

Vicarius Vander Schueren belicht in het begin van zijn brief, dat hij zijn wapenbeschrijving uiteraard met gouden kroon en twee jachthonden in een lichtgrijze of natuurlijke kleur met hun donkerrode tongen en rode halsbanden opstuurt. Dat zou betekenen, dat kroon en schildhouders niet eerder voorkwamen. Helm kroon en schildhouders worden in dit geval beschouwd als nobiliaire eretekenen.

Er zijn feitelijk vijf blazoeneringen of beschrijvingen van het wapen, waarvan er twee doorgehaald zijn. Die twee zijn nog leesbaar en te vinden in de kladversie van het concept-adelsverzoek in Maastricht en in het Weense adelsarchief bij de ontwerp-tekening van het wapen. Deze twee versies zijn nagenoeg gelijk. De overblijvende drie beschrijvingen behelzen die van Vander Schueren, het verbeterde concept in het adelsarchief en de blazoenering in het verleende diploma. De eerste twee zijn op een enkel woord na volledig identiek. De omschrijving tussen die twee en die van de adelsbrief verschillen meer van elkaar, maar deze afwijkingen beperken zich tot een vormelijker, duidelijker woordkeus en verder tot niet-essentiële accentverschillen. Het verandert hoe dan ook op geen enkele wijze iets aan het blazoenen. Wat ons nog resteert, is een vergelijking tussen de verleende versie en de doorgehaalde. Dat levert wel iets op. Er is een aanzienlijk verschil, namelijk met betrekking tot de kleuren

en de metalen. Het schild zou volgens de doorgehaalde concepten van zilver moeten zijn en de granaatappels groen. De dekkleden passen zich volgens heraldisch voorschrift daaraan aan en zijn dus ook van zilver en groen. Blijkbaar gaat Wenen hier niet mee akkoord en valt Costerius terug op de oude kleuren van het Bossche wapen. Dat zijn het blauw van het schild en het goud van de drie granaatappelen, zoals deze beschreven worden in de lang verwachte brief van Vander Schueren.

De tekst van deze doorgehaalde versie in het Weense archief met het zilver en groen treft men, zoals hierboven geschreven, eveneens in het klad-adelsverzoek van Costerius aan. Dat zou kunnen betekenen, dat de doorgehaalde tekst in dat klad - in het net is de wapenbeschrijving opengelaten - toch in het definitieve verzoek is opgenomen en daarna in de ontwerp-tekening in Wenen is opgenomen. Wenen zal de kleurstelling niet zelf bedacht hebben. In dat geval kunnen we gevoeglijk aannemen, dat Costerius daadwerkelijk in Wenen een adelsverzoek heeft ingediend, dat om enigerlei reden niet is ingewilligd.

Hier volgt de beschrijving van het verleende wapen:

Wapenschild:

In blauw met drie goudgekroonde, gouden Punische- of granaatappelen, in het midden geopend met zaden in hun natuurlijke kleur, uitlopend in een twijgje met groene blaadjes; in een driehoek geschikt met twee appels boven en een onderaan.

Op het schild een goudgekroonde toernooihelm met gouden en blauwe dekkleden.

Uit de kroon tevoorschijn komend een wildeman vanaf zijn middel, met een groene gordel die van zijn linker schouder naar zijn rechterzijde afhangt; in zijn rechterhand zwaaiend met een groene knuppel en met de linkerhand een opspringende leeuw in natuurlijke kleur met donkerrode tong en klauwen bedwingend. Als schildhouders twee zilverkleurige jachthonden, roodgetongd en rode halsbanden met goud omzoomd, die in de hoogte rijden.

In geen enkele beschrijving is opgenomen, dat het hoofd van de wildeman getooid is met een band van groen eikenloof. Blijkbaar was dat een standaard attribuut. De helmkroon is gangbaar afgebeeld, dus met twee halve fleurons op de zijkant, een hele fleuron in het midden, ertussen met parels, die op de afgebeelde tekening niet zichtbaar zijn. Er lijken vlekken op die plaats te zitten. Aan de hals van de helm hangt het gebruikelijke medaillon of de toernooipenning.

Waar staan de symbolen op het blazoenen nu voor? We onderscheiden de granaatappels op het schild, de wildeman als helm-

teken en de windhonden als schildhouders. Het teken van de wildeman, die met zijn hand een leeuw bedwingt, beeldt onmiskenbaar de mythe van Herakles en de Nemeïsche leeuw uit. De leeuw doodde mens en vee en verwoestte het land. Herakles verslaat hem niet met behulp van zijn knots, maar door de leeuw met zijn blote handen te wurgen. Het gebruik van de heraldische wilde man kwam niet uit de lucht vallen, maar was geënt op de Habsburgse Heraklescultus.⁹²

De drie granaatappels, die afkomstig zijn uit het oorspronkelijke Costerius-schild kunnen symbool staan voor vruchtbaarheid - heden ten dage wordt de vrucht nog steeds bij huwelijksmissen gebruikt - maar evenzeer voor de eenheid van het rijk tegen de islam en in katholieke zin voor de eenheid van de kerk. Dat zijn vrij abstracte verklaringen; in concreet-politieke zin staat de granaatappel voor het koninkrijk Granada. Deze vrucht is als enig schildstuk op het christelijke wapen van Granada te vinden. Dit rijk kwam in 1492 tot stand na de verovering van Granada door het koningspaar Ferdinand van Aragon en Isabella van Castilië op de islamitische Moren. De Reconquista, de terugverovering van het Iberische schiereiland door de christenen op de heersende moslims, was hiermee voltooid. Het wapen van Granada met zilveren schild en één groene, geopende granaatappel werd opgenomen in het gezamenlijke wapen van beide soevereinen en dat van hun Spaanse opvolgers en wel tot op de dag van heden.⁹³ De Habsburgers namen ter ere van de verovering het gebruik van de granaatappel over.⁹⁴ Zo liet keizer Karel V behalve een paleis op het Alhambra ook een poort op de weg daarheen bouwen. Deze poort - la Puerta de las Granadas - is versierd met zijn wapen en met drie buitenproportionele granaatappels. In beeldhouwde vorm is boven een van de toegangspoorten van zijn paleis op het Alhambra Herakles en de Nemeïsche leeuw te bewonderen.⁹⁵

De kleuren van het Granadese wapenschild komen dus overeen met de doorgehaalde kleuren van het wapen van Arnold Costerius. Het wapen van Granada was uniek. Misschien was die kleurgelijkenis wel een reden voor Wenen om de voorgestelde kleuren door te strepen en de Nederlanders te vragen een nieuw voorstel in te dienen. Dat zou dan betekenen, dat de datum van 4 april 1678 op het diploma het tijdstip van het keizerlijke besluit tot nobilitering is, maar niet de datum waarop de akte is getekend. Die datum ligt dan ergens in juni 1678, in ieder geval na ontvangst van de brief van Vander Schueren. Wanneer de familie Costerius zich een wapen heeft laten aanmeten, is niet bekend. Misschien was het bij gelegenheid van toetreding tot de Bossche

Broederschap of eerder toen Jan Costerius zich liet inschrijven in Leuven of tijdens zijn studie aldaar.

Als laatste symbool hebben we de windhonden als schildhouders. De honden staan - zoals bekend - voor trouw. Met de nogal nadrukkelijke Habsburgse symboliek in het blazoen, drukken de windhonden trouw aan het Huis van Oostenrijk uit; een eigenschap, die Arnold Costerius volgens zijn adelsverzoek bezit.

We vervolgen de tekst van het diploma. Na de wapenbeschrijving volgt de *'concessio'*, waarin wordt aangegeven onder welke omstandigheden het wapen gebruikt mag worden. Hiervoor wordt een standaardformulering gebruikt, zoals die bij andere adelsverheffingen eveneens aan te treffen is. Er wordt hierbij verwezen naar middeleeuwse of ridderlijke taken van de adel. Arnold en zijn nakomelingen mogen het wapenschild zonder enige belemmering gebruiken in toernooien, oorlogen, duels, in gevechten van man tegen man, in ernst en scherts en op zegels, tapijten en gebouwen enz. enz.

In de volgende paragraaf *'praedicatum'* wordt Arnold, alsmede aan al zijn nakomelingen, het adellijk privilege verleend om zich voortaan *'Costerius à Boschofen'* te noemen. Consequent is de akte niet, want verderop wordt gesproken over *'de Boschofen'*, dat klaarblijkelijk als synoniem beschouwd wordt. Door Vander Schueren was gevraagd om *'a Boschoven'* en in het concept-adelsverzoek noemt Costerius zich *'de Boschoven'*. Hoe het ook moge zijn, om de een of andere reden heeft men in Wenen het Nederlandse *'hoven'* niet overgenomen, maar die confix verduist met *'hofen'* als resultaat. De Duitse vertaling van het predicaat luidt: *'von Boschofen'*.

Het laatste hoofdstuk *'mandatum'* betreft wederom een standaardformulering. De rijksonderdanen wordt bevolen de adelsverheffing te respecteren op straffe van een boete. In de onderhavige akte volgt dan een opsomming van tientallen personen - van keurvorst tot burger - die Arnold Costerius de Boschofen en al zijn afstammelingen tot in het oneindige ongestoord dienen te laten genieten van alle privileges en gunsten, die aan het diploma verbonden zijn. Als iemand het keizerlijk edict mocht overtreden of door onbezonnen overmoed schenden dan verbeurde hij een boete van 50 goudmark aan de schatkist en ook aan de benadeelden. Ten slotte tekent de keizer persoonlijk de akte en hangt er zijn zegel aan. De rijksvicekanselier voorziet het diploma van zijn contraseign en de secretaris, in dit geval van de Latijnse afdeling van de kanselarij, tekent mee.

Het gebruik van het diploma door Arnold Costerius

Zoals hierboven reeds aangegeven, was het gebruik van dit diploma in de Spaanse Nederlanden strafbaar. De akte is - om onbekende redenen - nooit gehomologeerd. Aangenomen mag worden, dat Arnold Costerius toch gebruik wilde maken van zijn rechten, die voortvloeiden uit zijn adeldom. Te denken valt dan aan het voeren van predicaat, aanspreektitel, blazen en degendracht. Costerius was opgenomen in de titelloze rijksadelstand; hij voerde geen titel en daarom was een vervolging niet aan de orde. Maar het voeren van het verleende adelspredicaat 'de Boschoven' kon evenmin tot vervolging leiden, omdat het dragen van een samengestelde naam in de Nederlanden niets met adel van doen had. Het gebruiken van een toevoeging als 'de Boshoven', 'van Boshoven' of 'van Engelen' achter de geslachtsnaam was toegelaten. Wat in het ene land een adelspredicaat is, is in het andere land niet meer dan het tweede deel van een samengestelde naam.

Er zijn ons geen brieven of andere documenten van Arnold Costerius bekend, waarin hij tekent met zijn samengestelde naam. Het is A. of Arnold Costerius. Dat wil niet zeggen, dat hij er niet op gesteld zou zijn of er geen ruchtbaarheid aan gaf. Dat komt te voorschijn uit documenten en voorwerpen van niet-wereldlijke instanties.

Arnold Costerius trouwde in 1680 met Catharina Smits, afkomstig uit een bemiddelde, in Eindhoven (Staats-Brabant) woonachtige familie.⁹⁶ In de akte van huwelijkse voorwaarden is geen spoor van enige adeldom te

bespeuren.⁹⁷ Uit het huwelijk sproten twaalf kinderen, van wie vijf zonen. In de doopregisters van de Weerter parochie treft men al deze twaalf aan. Bij zes kinderen schrijft de pastoor of zijn plaatsvervanger de samengestelde naam Costerius de Boshoven in. Verder treft men nergens de spelling 'Boschoven', laat staan 'Boschoven' aan. Kennelijk stelde Costerius wel prijs op het predicaat, want de suffix 'de Boshoven' wordt eenmaal in de registertekst ingelast.⁹⁸ Verder wordt Arnold Costerius bij elf van zijn kinderen in de doopakten met de adellijke aanspreektitel 'praenobilis dominus' of 'WelEdele Heer' voorzien. Bij het enige overblijvende kind is de pastoor kort van stof. Hij omschrijft Costerius alleen als 'Dominus' of 'Heer'.⁹⁹ Dit is duidelijk niet voldoende, omdat er later nog aan toegevoegd wordt, dat de vader het beroep van scholtis en rentmeester beoefent. Niet verbazingwekkend is verder, dat onder de vele doopgetuigen en plaatsvervangende doopgetuigen niemand van de families Van Hamme of Brouchoven aangehouden wordt. Éénmaal, in 1693, wordt een Van Breughel als peter opgevoerd; dat is Arnolds achterneef Jacob van Breugel, schepen van Roermond. De overige adellijke doopgetuigen worden gevormd door enkele prinses van Chimay en hun familie. Aan die keuze ligt Arnolds dienstverhouding met de Chimays ten grondslag. Om verschillen duidelijk te maken, is het interessant te weten hoe de niet-adellijke, maar wel academisch gevormde vader van Arnold in Weert werd aangeduid bij de inschrijving van zijn kinderen in de doopregisters. Deze Jan Costerius werd twee van de drie keer in de doopboeken

8a. Kandelaar met familiewapen Costerius (Sint Martinusparochie Weert, bruikleen aan gemeentemuseum Weert; foto Cor Damhuis, Weert)

8b. Detail van de kandelaar: het wapen van de familie Costerius (foto Cor Damhuis)

9. Wapen van Costerius in een merkwaardige compositie op een zerk in de voormalige minderbroederskerk (foto Cor Damhuis)

van Weert betiteld als ‘dominus’ en eenmaal met de afkorting J.U.L., wat staat voor zijn behaalde academische graad in de beide rechten.¹⁰⁰ Het verschil tussen de aanspreekvormen van beide vaders is helder. De titel ‘dominus’ kon men zich als afgestudeerd jurist en in functie als rentmeester ongestraft aanmeten. Nimmer is sprake van de toevoeging ‘de Boshoven’ of iets dergelijks.

Met betrekking tot het wapengebruik zijn er twee stoffelijke zaken bewaard gebleven, waarop het voorkomt. Heel duidelijk is het verleende wapen volledig afgebeeld te zien op de voet van een kandelaar, eigendom van de kerk van Weert (afb. 8a en 8b) Welke Costerius, Arnold of een van zijn nazaten, eigenaar of schenker was van de kandelaar, weten we niet. Verder is het wapen van Costerius in een merkwaardige, zo niet fantasierijke compositie te vinden op een zerk (afb. 9) in de voormalige minderbroederskerk. De steen is thans als monumentaal gedenkteken geplaatst tegen een binnenmuur. Volgens een bericht uit 1904 lag de zerk op dat ogenblik op een prominente plaats, namelijk voor het hoofdaltaar op het

koor. Eerder in de negentiende eeuw had de steen in de kerk voor een van de altaren gelegen.¹⁰¹ Het afgesletten, maar in 1904 nog leesbare opschrift in het cartouche zou op een of andere graaf van Horn duiden.¹⁰² Thans is van geen enkele letter of zelfs van geen enkel ander teken met de beste wil van de wereld ook maar het geringste spoor te ontdekken. Op deze laatzeventiende-eeuwse steen staan in reliëf de wapenschilden van de families Horne en Meurs weergegeven.¹⁰³ Deze schilden verwijzen naar de stichters van het klooster, namelijk graaf Jacob I van Horne en zijn vrouw Johanna van Meurs. De minderbroeders beschouwden Johanna als eerste stichteres van hun klooster. Zij werd niet in Weert, maar in het klooster Sint-Elisabethsdal in Nunhem begraven. Van een drietal Hornes is bekend dat ze bij de paters begraven zijn. Dat is de eerder genoemde stichter, die later zelf minderbroeder werd, zijn zoon Jacob II en zijn kleinzoon Jan, de laatste graaf van Horn, die van Hornsen bloede was.

Op de steen zijn afwisselend links en rechts van deze schilden in halfreliëf drie ongekroonde, ongeopende granaatappels met sierlijk gebogen steeltjes waaraan twee blaadjes aangebracht, maar zonder wapenschild. Het geheel is omgeven door dekkleden, een ongekroonde, halfaanziende traliehelm met medailon en waarschijnlijk, want niet goed zichtbaar, geplaatst op een wrong, waaruit een aanzijnde wildeman met knots en gewende leeuw als helmteken oprijst. Zonder enige twijfel is deze schilddekking afkomstig uit het Costerius-wapen. Aan de voet van de steen is een afgesletten hoofd of kop te ontwaren. De steen is heraldisch gezien een monstrum; een helmdekking zonder schild en twee schilden zonder dekking. Het moet de indruk wekken, dat de helmdekking een impressie van een schild, bestaande uit vier kwartieren, moet omvatten. Zou er wel sprake zijn geweest van een dergelijk schild, dan zou dat zonder twijfel strafbaar zijn. Het is immers niet toegestaan andermans wapen te voeren. De familie Costerius neemt hier op symbolische wijze de stichters van het klooster in bescherming en eert hen als zodanig. Anderzijds profileert de familie zich hier op prominente wijze mee.

Maar welke Costerius schonk de steen? Het meest voor de hand ligt Arnold, want hij was de paters veel dank verschuldigd voor hun bemoeienis bij zijn adelsverheffing. Dat blijkt echter niet uit de afbeelding, gezien de afwezigheid van de helmkroon en de kroontjes op de granaatappels. Bovendien is de helm halfaanziend of gewend; niet alle vijf tralies van de toernooihelm zijn frontaal zichtbaar. De wildeman is ook halfaanziend, maar dan contrair of afgewend. De schildhouders ontbreken.

We hebben hier te maken met andere, oudere wapenstukken, dan die van het verleende bla-
zoen. In de brief van Vander Schueren wijst
deze er nadrukkelijk op, dat hij kroon en
schildhouders heeft opgenomen in zijn wapen-
omschrijving.

Het ligt daarom voor de hand, dat de
vader van Arnold, Jan Costerius, die ook het
altaar schonk, de begunstiger was. Het voeren
van helm en helmteken was in de Spaanse
Nederlanden voor burgers sedert 1595 verbo-
den, dit in tegenstelling tot de gebruiken in het
Heilige Roomse Rijk en de Republiek der Ver-
enigde Nederlanden.¹⁰⁴ Wanneer de familie
Costerius de helm en het helmteken op het
schild hebben geplaatst is onbekend. Overi-
gens is deze stenen afbeelding van de schild-
stukken een esthetische verbetering vergeleken
met de granaatappels, zoals afgebeeld in het
Broederschapsboek. Het verschil zit hem in de
toevoeging op de steen van twee blaadjes per
appel en in de sierlijker steeltjes. De granaat-
appels op de zerk zijn daarentegen merkwaar-
digerwijs niet geopend.

Een ander adellijk voorrecht was het
dragen van een rapier, maar een scholtis -
zoals Arnold - mocht zich tijdens diensttijd,
indien zulks nodig, ook van een degen voor-
zien.¹⁰⁵ Kortom, om Arnold succesvol te ver-
volgen, moest men over betere papieren
beschikken.

Omdat homologatie van de adelsbrief
blijkbaar niet tot de mogelijkheden behoorde,
stapte Costerius met zijn diploma - ruim 17
jaar na dato - naar de wapenherauten in Brus-
sel. Hij ging zowel naar het hoofd van de
Heraldische Kamer, zijnde de luitenant-eerste
wapenkoning Jozef van den Leene jr., als naar
de Gelderse wapenheraut Jacques François
Maurissens. Deze was wapenkoning van 1673
tot 1713 voor Spaans-Gelderland.¹⁰⁶ Beiden
tekenden op 13 februari 1696 een bijna gelijk-
luidende tekst af, die in de adelsbrief werd bij-
geschreven. Zij verklaarden het diploma gezien
en geregistreerd te hebben en dat de bezitter
vrij en ongehinderd van de verleende gunsten
in de Spaanse monarchie gebruik kan maken.
Dit is een inbreuk op het recht van de koning;
want hij alleen was daartoe bevoegd. Het
betreft hier immers een regaal voorrecht. Dit
soort attesten moet dan ook beschouwd wor-
den als een van de talloze voorbeelden van
corruptie waaraan deze ambtenaren zich regel-
matig bezondigden. Hun handtekening bete-
kent dan dat zij - mits een financiële tegemoet-
koming - afzien van hun plicht om de begun-
stigde te vervolgen, wanneer hij een adellijke
status in eigen land voert.¹⁰⁷ Of er een onder-
zoek of vervolging door de wapenkoningen
was ingesteld, is ons niet bekend, maar zonder

reden zal Costerius niet naar Brussel zijn
gereisd. In ieder geval merkte de magistraat
van Weert bij de verlening van een paspoort
op 3 september 1703 *J.A.J. Costerius, den
wettigh soone van den WelEdele heer Arnold
Costerius*, aan als *Jonckheer*.¹⁰⁸

In 1722 stierf Arnold Costerius en werd
in het familiegraf in de Sint-Martinuskerk bij-
gezet. Zijn vermelding in het begraafboek is
kort en zakelijk. Hij wordt scholtis en rent-
meester genoemd. Maar meer dan de D. van
Dominus als aanspreektitel kan er niet af.¹⁰⁹
Bij de opening van het testament tekende de
weduwe dit af onder de adellijke naam
C(atharina).S(mits). douarière de Costerius.¹¹⁰
Maar dat zal geen heraut of momboir onder
ogen krijgen. De adelsbrief blijft de gemoede-
ren bewegen, want in 1725 ondernam de
momboir of de openbaar aanklager van het
Hof in Roermond J.G. Sweijns actie naar aan-
leiding van een tweetal edicten.¹¹¹ Één, afkom-
stig van de gevolmachtigd minister markies De
Prié in Brussel, betrof een herafkondiging van
het oude adelsdict van de Aartshertogen uit
1616. Een verbod op het voeren van niet door
hen erkende titels en andere nobiliaire voor-
rechten met een strikte verbodsnaleving was in
deze verordening opgenomen.¹¹² Sweijns tekent
in het adelsdiploma aan dat hij dit gezien en
daarvan notitie heeft genomen. Welke beteke-
nis aan die inschrijving gehecht moet worden,
is onduidelijk. Juridisch veranderde er immers
niets aan de rechtsgeldigheid van het diploma
binnen het Heilige Roomse Rijk en aan de
niet-rechtsgeldigheid in de Oostenrijkse Neder-
landen. Het gebruik van adellijke voorrechten
door de kinderen van Arnold Costerius en de
eventuele vervolging daarvan valt echter bui-
ten het bestek van dit artikel.

Hoe de adelsverheffing binnen de Weer-
ter gemeenschap gevallen is, weten we niet.
Maar aangenomen mag worden dat menigeen
ernstig zijn wenkbrauwen gefronst zal hebben,
toen hij het bericht vernam. Hoe kan iemand,
zo jong en nog maar net begonnen aan zijn
ambtelijke carrière de keizer in Wenen zover
krijgen dat hij een buitenlander als de Weerte-
naar Costerius persoonlijk in de adelstand ver-
hief. Daar moesten invloedrijke kruiwagens
aan te pas gekomen zijn.¹¹³

De adeldom in het Koninkrijk der Nederlanden

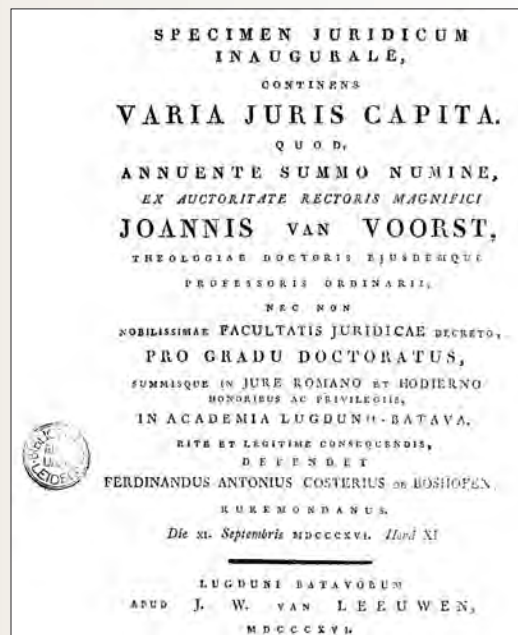
Op 19 juni 1790 werd de adeldom in Frank-
rijk afgeschaft met verbod op het voeren van
titels en wapens. Dit decreet werd in november
1795 (17 Brumaire jaar IV) van kracht in de
geannexeerde Oostenrijkse Nederlanden en het
prinsdom Luik.¹¹⁴ Napoleon riep weliswaar
een nieuwe adel in het leven, doch dat had in

onze streken weinig om het lijf. Eerst vanaf de oprichting van het Koninkrijk in 1815 was het herstel van de adel in het zuidelijk deel mogelijk, toen het oude besluit van soeverein vorst Willem I uit februari 1815 aldaar van kracht werd. Dit - nog steeds in Nederland rechtsgeldige - besluit bepaalt wie tot de Nederlandse adel behoort. Van belang zijn twee vormen: nobiliteit middels erkenning en middels inlijving. De eerste vorm betreft de erkenning dat men tot de oud-Nederlandse adel - zowel Zuid als Noord - van vóór 1795 had behoord. Om erkend te worden, diende men zelf actie te ondernemen; de koning erkende niemand *motu propria*. Inlijving daarentegen betekent dat men over een buitenlands adelsdiploma beschikt en de Nederlandse nationaliteit bezit. Deze vorm van nobilitatie was vooral van belang voor families die hun adeldom te danken hadden aan de keizer van het Heilige Roomse Rijk. Opgemerkt moet worden, dat deze voorschriften niet strikt werden toegepast. Er zijn families in die tijd erkend, die feitelijk ingelijfd hadden moeten worden.¹¹⁵ Zoals bij erkenning diende men ook bij inlijving zelf in beweging te komen. Bij Koninklijk Besluit (KB) van 26 januari 1822 kregen de ex-adellijke families nog zes maanden de tijd zich aan te melden voor erkenning, indien zij alsnog tot de adellijke stand wilden behoren. Aan die termijn werd nooit de hand gehouden.

Het gebruik van het oude adelspredicaat

Alexander Costerius¹¹⁶ (*1741 Weert) en zijn drie kinderen zijn in 1815 de enige nog levende afstammelingen van Arnold Costerius. Alexander was zijn kleinzoon; hij behaalde het licentiaat in de beide rechten in Leuven en werd advocaat bij het Hof in Roermond. Hij volgde zijn broer als rentmeester van de prinzen van Chimay op. Het rentmeesterschap van de familie Costerius bleef ook na de inlijving bij Frankrijk in 1795 gehandhaafd. Dat duurde totdat de Chimays al hun onroerende eigendommen, gelegen in de oude heerlijkheden Weert, Nederweert en Wesse in 1841 verkochten. De naar Roermond verhuisde Alexander trouwde in 1773 in die plaats met een dochter uit de bemiddelde familie Van Dungen. Beide partners werden als *weedel* betiteld.¹¹⁷ Uit dit huwelijk kwamen drie kinderen voort, onder wie twee zonen Arnold (*14.03.1783) en Ferdinand (*21.11.1785). Bij de inschrijving in de doopregisters van de drie kinderen werd de vader eveneens met de aanspreekvorm *WelEdel* of *praenobilis* aangemerkt. In al deze akten is nergens sprake van de toevoeging Boschofen of iets dergelijks. Dochter Sabine Costerius (*18.09.1775) huwde in het jaar X of 1802 met Arnold Michiels.¹¹⁸

Deze werd in 1825 in de adelstand verheven en getiteld als Arnold baron Michiels van Verduynen.¹¹⁹

Zoon Ferdinand Costerius ging studeren - waar is niet bekend - en promoveerde in Leiden op dertigjarige leeftijd in het Romeinse en hedendaagse recht.¹²⁰ Alleen dit specifieke, zwaardere, doctoraat in de rechten gaf toegang tot juridische beroepen. De promotie vond plaats in 1816 onder de naam Ferdinandus Antonius Costerius de Boshofen (afb. 10). Niet alleen Ferdinand gebruikte het oude adelspredicaat. Zijn vader stierf twee jaar later, in januari 1818, op 76-jarige leeftijd. Zowel in de memorie van successie als in het overlijdensregister wordt het oude predicaat gebruikt.¹²¹ Als de puissant rijke weduwe in 1836 zonder testament overlijdt, is in de aangifte voor de successie sprake van 'Costerius de Boschofen'.¹²² Duidelijk is dat de familie - na het vertrek van de Fransen - prijs stelde op het gebruik van het oude adelspredicaat, maar nu als tweede deel van de geslachtsnaam. In de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels (OAT) van eigenaren van Roermond uit 1843 wordt zelfs de spelling 'de Boschhoven' verbeterd in 'de Boschofen'.¹²³ Niet alleen op de toevoeging wordt prijs gesteld, maar zelfs op de adellijke aanschrijftitel *Hoogwelgeboren*, waarvan de Roermondse registers van de Burgerlijke Stand sedert 1818 blijken geven. Het gebruik van die aanschrijftitel was niet geoorloofd.¹²⁴

De aanvraag voor adeldom van Arnold en Ferdinand Costerius van Boshoven

Na publicatie van het KB van 1822 kwamen de gebroeders, die nu hun naam vernederlandsen tot Costerius van Boshoven, in het geweer

om hun adeldom te laten registreren. Via een sollicitateur in Den Haag richtten zij ieder afzonderlijk een verzoekschrift tot de koning.¹²⁵ Arnold vraagt de koning om erkenning van zijn adeldom op grond van het diploma van zijn overgrootvader Arnold. Deze heeft dat ontvangen van Leopold II, keizer van Duitsland. Blijkbaar beschouwde Arnold het Heilige Roomse Rijk synoniem met Duitsland, in tegenstelling tot de Hoge Raad van Adel, die dat zal corrigeren. Arnold voelt ergens natigheid, want hij laat niet na te vermelden, dat de adelsbrief reeds in 1696 door de eerste wapenkoning in Brussel is geregistreerd. Op grond daarvan heeft hij ongestoord van zijn adelsrecht gebruik gemaakt. Hij doelt dan op de tijd van vóór de inlijving bij Frankrijk. Waaruit die voorrechten toen bestonden, maakt hij niet helder. Het voeren van een samengestelde naam duidde immers hooguit op een patricische afkomst of op het bezit van een heerlijkheid. Het rekest van de jurist Ferdinand verwijst eenvoudig naar het verzoekschrift van zijn oudste broer. Wel wil hij de nodige bewijsstukken aan de Hoge Raad van Adel overleggen. Ferdinand, die in het ouderlijk huis is blijven wonen, beschikt waarschijnlijk over de adelsakte.

De Hoge Raad wint als adviesorgaan van de koning op 22 mei 1822 nadere informatie in bij de Limburgse gouverneur over de gebroeders. Drie weken later komt het antwoord van gouverneur De Brouckère.¹²⁶ De familie is, zo schrijft hij, wel fatsoenlijk, maar zover hij weet is zij niet van adel. De broers

zijn niet getrouwd en wonen bij hun moeder, die van een niet onaanzienlijk fortuin geniet. Beide heren hebben nooit een ambtelijke betrekking vervuld en hebben ook geen bijzondere verdiensten verworven. Na dit weinig nobele verhaal, sluit de gouverneur positief af met de opmerking, dat in politiek of moreel opzicht niets ten nadele van hen valt te zeggen. De Hoge Raad brengt vervolgens advies uit.¹²⁷ Het adelsdiploma en de daarin opgenomen registratie is gecontroleerd en de documenten zijn in orde bevonden. Echter de gevraagde erkenning vormt een probleem. De beide heren kunnen slechts ingelijfd worden. Omdat inlijving een gunst is, heeft de Raad informatie ingewonnen en voegt de brief van de gouverneur bij. Zodoende kan de koning zelf beoordelen of de verzoekers zijn gunst waardig zijn. De raad deelt wel mede, dat uit het overlegde diploma zonder enige twijfel blijkt, dat hun overgrootvader tot de adelstand van - let wel - het Heilige Roomse Rijk is verheven en dat zij daarvan afstammen. Als gevolg van dit advies wordt op 29 juli 1822 een KB uitgevaardigd.¹²⁸ Arnold en Ferdinand Costerius van Boshoven worden in de Nederlandse adel ingelijfd met al hun afstammelingen, zowel mannelijke als vrouwelijke, op voorwaarde dat zij hun diploma's lichten en de verschuldigde kosten betalen. Het KB sluit dus nauwkeurig aan bij de inhoud van het adelsdiploma uit 1678, waar het predicaat aan alle mannelijke en vrouwelijke afstammelingen van Arnold Costerius wordt verleend. Omdat samengestelde namen in de Nederlanden geen adellijke status heb-

11. Ouderlijk huis van Costerius aan de Sint-Jansstraat te Roermond (foto Gemeentearchief Roermond)

ben, wordt beide heren automatisch het predicaat ‘jonkheer’ verleend.¹²⁹ Dit KB valt in Roermond niet in goede aarde, want de diploma’s worden nooit gelicht. Gezien de rijkdom van de familie kunnen de meerkosten van de inlijving ten bedrage van *f* 225 geen rol spelen.¹³⁰ Dan blijven alleen eer en trots over. Men voelt zich blijkbaar gekwetst en tekort gedaan. Juridisch gezien had de Hoge Raad gelijk, alleen inlijving kwam in aanmerking. De registratie van het diploma in 1696 door de wapenkoningen heeft de Costeriusen op een verkeerd been gezet. Deze registratie was immers van nul en generlei waarde. Alleen als het diploma door de soeverein uit het Ancien Régime gehomologeerd zou zijn geweest, was erkenning mogelijk.

Arnold, de laatste Costerius en het koffiedrama

Er kwamen dus geen jonkheren Arnold en Ferdinand Costerius van Boshoven. Trouwen deden beide heren nimmer. Wettig nageslacht was er derhalve niet; wel had Ferdinand op 25-jarige leeftijd een dochter verwekt bij een meisje uit de buurt, Laurence Lambermont¹³¹ geheten, maar het kind, Marie Pauline Costerius genaamd, stierf reeds in 1813 op 2½-jarige leeftijd.¹³² Ferdinand had een maand voor de geboorte bij notariële akte verklaard de vader te zijn van de vrucht.¹³³ Hij was van beroep rentenier en woonde op het ouderlijk adres in de Sint-Jansstraat (afb. 11). Over een alimentatie wordt in de akte met geen woord gerept. De dame in kwestie ging in 1818 tegen Ferdinand procederen over het breken van een vermeende huwelijksbelofte. Hoe een en ander te rijmen valt met de positieve opmerking van de gouverneur over het ethische gedrag van Ferdinand blijft een onbeantwoorde vraag. Na de overdracht in 1839 van Oost-Limburg aan Nederland werd hij nog even het politiek-bestuurlijke traject ingetrokken. Costerius de Boschofen was in de periode 1841-1842 lid van de eerste Provinciale Staten van het gehalveerde Limburg. De statenleden, met uitzondering van die van Maastricht, werden in 1841 eenmalig benoemd door de koning.¹³⁴ In de Staten vertegenwoordigde deze Roermondenaar de stad Weert. Weert had twee vertegenwoordigers. Het andere lid, dat koning Willem II benoemde, was de burgemeester van Weert Bloemarts, die in tegenstelling tot Ferdinand een actieve rol in de Staten speelde.¹³⁵

Hoe vergaat het zijn broer Arnold? Kennelijk kan hij zijn opgegeven predicaat ‘jonkheer’ toch niet los laten. In de kadastrale OAT van Roermond wordt hij in de rubriek ‘Beroep’ als ‘jonkheer’ ingeboekt. Dit is later doorgehaald voor de juiste professe van rentenier en vervolgens is jonkheer in de kolom ‘Namen’ bijgeschreven.¹³⁶ In de iets later opge-

maakte kadastrale legger (ca. 1844) wordt hij ‘Costerius de Boschofen, Jonkheer Arnoud Jozef’ genoemd. Lang heeft deze quasi-adelheid niet geduurd, want het predicaat is enige tijd later doorgehaald.¹³⁷ In de kadastrale tafels van de gemeente Weert is van jonkheer geen sprake. Alleen de toevoeging ‘de Boschofen’ is bij zijn naam geschreven. Kennelijk hechtte Arnold meer waarde aan dat jonkheerschap dan zijn broer Ferdinand. Bij deze laatste treft men het predicaat in de OAT en in de kadastrale legger niet aan.

Als de schatrijke vrijgezel Ferdinand in 1856 sterft, blijft zijn broer Arnold als de enige levende Costerius de Boschofen achter. De erfflater had 11 jaar eerder, op 28 maart 1845, een holografisch testament geschreven.¹³⁸ Verrassenderwijs vermaakt hij alles aan zijn zuster Sabine en indien zij vóór hem overlijdt, valt alles toe aan haar kinderen. Aangezien Sabine reeds in 1850 gestorven was, erven de vijf kinderen Michiels van Verduynen alles. Ferdinand liet voor hen een voor de belastingen geschatte waarde van bijna *f* 220.000 na.¹³⁹ Bij de inventarisatie van zijn inboedel wordt iets niet alleedaags aangetroffen. Op de zolder van zijn huis in de Sint-Jansstraat is een omvangrijke partij koffie ter waarde van ruim *f* 1400 gevonden. Het ouderlijk huis in de Sint-Jansstraat viel bij lot toe aan de ongehuwde Marie, die het object in 1866 verkocht aan glasschilder Frans Nicolas.¹⁴⁰ Maar belangrijker is het antwoord op de vraag: En krijgt de broer dan helemaal niets? Welnu, de broer, die zonder testament de helft van de nalatenschap zou erven, krijgt een legaat van zegge en schrijve *f* 500 per jaar om in zijn levensonderhoud te voorzien. Met als bijzondere bepaling, dat deze lijfrente niet in handen mag vallen van de schuldeisers van Arnold, anders vervalt het legaat, zo bepaalt de erfflater. Het gemiddelde jaarloon van een Nederlandse man rond 1850 bedroeg *f* 350. In de goed betaalde Roermondse kunstnijverheid werd in 1861 een jaarloon uitbetaald van *f* 850.¹⁴¹ Bijzonder vorstelijk was het legaat dus niet voor een heer van stand.

Wat was er dan vóór 28 maart 1845 gebeurd? Dat er iets met Arnold aan de hand moet zijn, blijkt uit de genealogie van de familie Costerius van de hand van Jan Verzijl. In deze stamboom ontbreekt de sterfdatum van Arnold.¹⁴² Een dergelijk persoon kan echter niet plotseling van de aardbodem verdwijnen en zeker niet halverwege de negentiende eeuw. Dat Verzijl de datum niet heeft kunnen vinden, is begrijpelijk. Arnold was naar het buitenland verhuisd, maar niet geheel vrijwillig.

Op 20 maart 1845 werd er door de rechtbank in Roermond een vonnis geveld op verzoek van de Antwerpse koopman Auguste Pierre Reusens.¹⁴³ De vordering van Reusens

ten bedrage van *f* 4000 met wettelijke rente en met toepassing van lijfswang of gijzeling werd toegewezen ten laste van Arnold Costerius de Boschofen en J.L. van den Eynden. De schuld bestond uit twee in 1844 getekende orderbriefjes of onherroepelijke betalingsbeloften van ieder *f* 2000. De familie Costerius zal deze Van den Eynden zeker van vroeger gekend hebben.¹⁴⁴ Hij trouwde in 1823 met Laurence Lambermont. Zoals hierboven beschreven, was zij de moeder van het onwetige, jong overleden kind van Arnolds broer Ferdinand. De relatie tussen Reusens en Van den Eynden was zakelijk van aard. In 1840 had Reusens in opdracht van Jan Louis van den Eynden bij mondelinge overeenkomst 1617 balen Santo Domingo-koffie (circa 100.000 kg) gekocht voor speculatiedoeleinden, waarbij Reusens het aankoopbedrag voor een periode van maximaal zes tot acht maanden tegen 5% rente zou voorfinancieren.¹⁴⁵ Kennelijk was het de bedoeling de partij koffie voor afloop van de vervaldatum van die lening met winst door te verkopen. De aankoop in Antwerpen kwam definitief tot stand op 15 september 1840 voor het kapitale bedrag van *f* 47.401,35. De handel in koffie is aan sterke prijsfluctuaties onderhevig.

Volgens het verweer van Costerius de Boschofen kon Van den Eynden deze prijs, die hoger was dan verwacht, niet betalen en nam na enkele dagen zijn toevlucht tot hem - Costerius - aan wie hij 6/7 deel van de partij tegen dezelfde prijs en voorwaarden verkocht. Aangezien de verhoopde stijging van de koffieprijzen zich niet voordeed, wilden ze de koffie weer verkopen, hetgeen Reusens in februari 1841 ten stelligste afgeraden had. Costerius is van mening dat er al genoeg betaald is, dat Reusens

nog koffie onder zich houdt en dat de lening voor onbepaalde tijd, in ieder geval tot wederverkoop van de koffie is. Kortom, van een vordering is geen sprake meer. Lijfswang is evenmin aan de orde; zij zijn immers geen kooplieden.

Volgens Reusens hebben de beide koffiespeculanten tot 1845 *f* 23.990 betaald, dus er is nog veel verschuldigd. Als Costerius vrij over zijn koffie wil beschikken, dan vormt dat geen probleem, maar dan wel volgens de overeengekomen voorwaarden. Van den Eynden ziet het anders dan zijn compagnon of misschien is het beter te spreken van zijn ex-compagnon. Van den Eynden laat Costerius vallen en sluit zich aan bij de conclusies van zijn schuldeiser Reusens. Dat de rechtbank vervolgens de vloer aanveegt met de stellingen van Costerius mag duidelijk zijn. Zij is van mening, dat Costerius verplicht is het akkoord, hoewel hij het niet zelf heeft gesloten, toch na te komen. Over de terugbetaling van het voorschot is de rechtbank helder. Zelfs al was er geen tijdstip bepaald over terugbetaling van het voorschot van *f* 47.435,35 voor de koffie, waarvan de prijs aanmerkelijk gedaald is, dan zou op ieder ogenblik die lening teruggeëist kunnen worden. Verder overweegt de rechtbank, dat hoewel Costerius de Boschofen geen koopman is en Van den Eynden wel, die feiten niet ter zake doen. Want de aankoop van een dergelijke hoeveelheid koffie tegen een dergelijk bedrag, kan uiteraard alleen voor zuiver zakelijke en speculatieve doeleinden dienen en is daarmee een zaak van koophandel. Lijfswang is op grond daarvan wettelijk toegestaan.

Hiermee kan Costerius het doen en geen wonder dat broer Ferdinand enkele dagen na

12. Woonhuis (rechts met poort) van Costerius aan de Paredisstraat (toen: Oliestraat) te Roermond (foto Gemeentearchief Roermond)

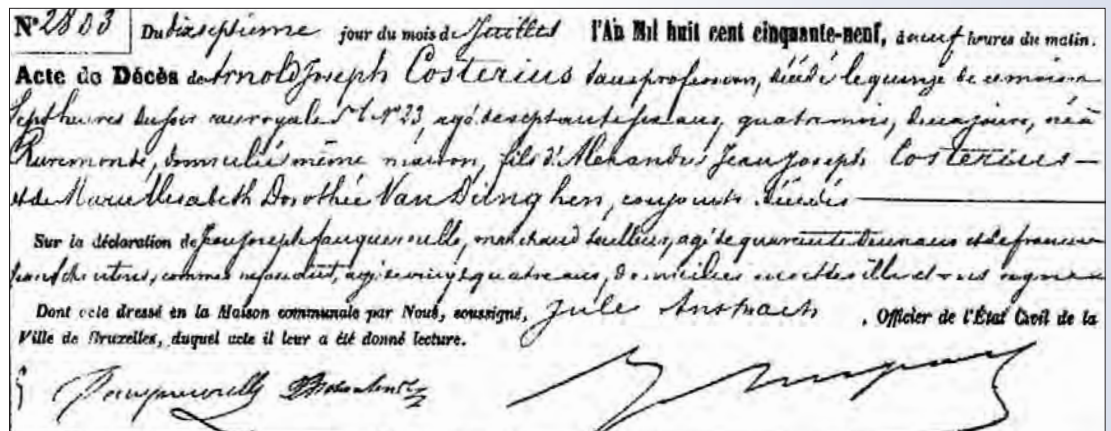

het vonnis zijn testament opmaakt om zijn broer te onterven. Ondertussen voldoet Arnold niet of kan hij niet meer voldoen aan het vonnis, want Reusens laat een jaar later - in februari 1846 - beslag leggen op zijn onroerende goederen om deze in het openbaar te veilen. Veel bezat de rentenier annex koffiespeculant niet meer, want hij had tijdig, in december 1844 al zijn Weerter goederen, bestaande uit ruim 28 ha gronden en het huis in de Langstraat¹⁴⁶ met zijn grondeigendommen in Roermond, Swalmen, Roggel en Maasniel vrij en onbelast verkocht aan zijn broer voor ruim f 9000.¹⁴⁷ Tezelfdertijd deed hij zijn huizen op de Schuitenberg in Roermond en enkele geldleningen van de hand voor in totaal f 3200.¹⁴⁸ Die bedragen zouden ruim voldoende zijn om het gevorderde te betalen, maar niets daarvan. In ieder geval kunnen deze onroerende goederen niet meer geveild worden. Zijn panden in de Roermondse Schoenmakerstraat moet hij

voor notaris Guillon voor het beheer van zijn goederen. Aangezien hij geen onroerende goederen meer bezat, zal de volmacht wel betrekking hebben gehad op de afwikkeling van zijn zaken.

Of Arnold ooit gegijzeld werd, is zeer de vraag. Beslaglegging en executie zijn immers betere middelen om zijn geld te krijgen. Het kan ook zijn, dat Arnold - hoewel er nog een forse schuld te betalen valt, weliswaar met een deel van de koffie als onderpand - na deze grote blamage en financiële ramspoed uit het zicht wenste te verdwijnen met medeneming van wat contanten en met achterlating van zijn koffie. Onroerend goed en de inkomsten daaruit bezat hij niet meer. Hij duikt op in Brussel en woont daar op kot in een in 1846 aangelegde winkelstraat, de Sint-Janstraat. In het bevolkingsregister in Brussel staat als zijn beroep rentenier genoteerd en wordt hij kortweg Costerius genoemd, zonder

13. Akte van overlijden van Costerius van 15 juni 1859 (Archief Stad Brussel)

toen eveneens verkocht hebben, want er is geen beslag opgelegd. De veiling vindt eerst plaats in januari 1848. Van den Eynden, die een huis in de Brugstraat en een stuk bouwland bezat, werd ongemoeid gelaten, hoewel hij hoofdelijk aansprakelijk was. De in beslag genomen Roermondse huizen van Costerius waren verhypothecerd. Het betreft Arnolds woonhuis in de Oliestraat (thans Paredisstraat) en drie huisjes in het Pelsersstraatje/hoek Aan de Meelwaeg (thans Sint-Christoffelstraat). Op deze huisjes lag pas sedert januari 1845 - enkele dagen voor de aanvang van het proces - een absurd hoge hypotheek van f 4000. Op de executieveiling brachten ze maar f 1000 op. Dat was dan jammer voor logementhouder Bongaerts, die de hypotheek had verstrekt. Op het kapitale pand in de Oliestraat lag sedert 1842 een hypotheek van f 6000. Het werd geveild voor f 9000 en werd gekocht door de apostolisch administrator van Limburg, monseigneur Paredis (afb. 12). Het verbouwde pand is thans het bisschoppelijk paleis. Op 23 mei 1845 tekende Costerius de Boschofen een blanco volmacht-

toevoeging van het tweede deel van zijn naam. Als zijn huisbaas Jean Joseph Fauquerouelle, die van beroep kleermaker is, met zijn gezin in april 1859 verhuist naar de chique Rue Royale of Koningsstraat, gaat hij mee.¹⁴⁹

Daar overleed Arnold Joseph Costerius, nu zonder beroep, op 15 juli 1859 om 7 uur in de Koningsstraat 23, oud 76 jaar, vier maanden en twee dagen (afb. 13).¹⁵⁰ Met hem verdwijnt het door zijn overgrootvader Arnold gestichte geslacht Costerius de Boschofen uit de geschiedenis.

Noten

- 1 Gemeentearchief Weert (GAW), Oud-administratief archief (OAA), familiearchief Costerius, inv.nr. 3558.
- 2 Alleen J.F.A. Wassink stipt in zijn proefschrift *Van stad en buitenie. Een institutionele studie van rechtspraak en bestuur in Weert 1568-1795* (Nijmegen 2004) op blz. 39 de akte aan en stelt, dat zij niet meer is dan 'een zeer algemene laudatio over de verdiensten van Costerius voor de Duitse [sic!] keizer en de Spaanse monarch'.
- 3 Officieel luidt de naam: het Heilige Roomse Rijk der Duitse natie of in het Latijn Sacrum Romanum Imperium Nationis Germanicae. De Duits/Nederlandse afkorting is HRR, in het Latijn SRI. De toevoeging Duitse natie werd gangbaar in het begin van de zestiende eeuw. Het rijk bestond van 962 tot 1806. De keizers van het HRR worden in Nederland vaak verward met de Oostenrijkse keizers. Het keizerrijk Oostenrijk is eerst opgericht in 1804. De eerste Oostenrijkse keizer Frans I was gedurende twee jaar tevens de laatste keizer van het HRR onder de naam Frans II.
- 4 Bekend is wel de nobilitatie van een *afstammeling* van de Weerter familie Van Halen. In 1841 werd Don Antonio van Halen y Sarti door koningin Isabella II van Spanje tot graaf van Peracamps verheven. Zijn grootvader Jan Anton van Halen was in 1703 in Weert geboren. Zie ook: A.M. Storrer, *Le général van Halen et la révolution belge de 1830* (Brussel 2005) 23. De grafelijke titel is vererfd op de familie Melián y Ugarte. De familie Van Halen beschouwde zich in de achttiende eeuw als adellijk en voerde een wapen. Zij liet daartoe verklaringen opstellen door de gardiaan van het Weerter minderbroedersklooster en de syndicus van de Gelderse Staten in Roermond J.B. Syben en liet deze in 1774 bevestigen door drie wapenkoningen in Brussel. Zie: *De Maasgouw* 24 (1902) 31-31, 34-35. Van een aanvraag om adeldom of verheffing in de adelstand blijkt niets.
- 5 Wij doelen dan op de militaire stadscommandant van Pilsen (thans Plzeň) Jan van der Croon en zijn familie. Hij werd op 21 november 1650 door keizer Ferdinand II, in zijn hoedanigheid van koning van Bohemen, tot de Boheemse Freiherrn- of baronnenstand verheven onder de naam Johann Freiherr von der Cron, tien jaar later gevolgd door zijn broer en zijn neef, beiden Frans van der Croon geheten, die door keizer Leopold I tot de oude Boheemse ridderstand verheven werden. Ten slotte volgde neef Franz von Jonghen, die in 1665 eveneens tot deze ridderstand verheven werd. Reden voor deze verheffingen was gelegen in hun militaire prestaties in dienst van de keizer. Het geslacht Von der Cron stierf al spoedig uit en de familie Von Jonghen liet geen duidelijk traceerbare sporen in de Tsjechische geschiedenis na.
- 6 Regionaal Historisch Centrum Limburg (RHCL), familiearchief Van den Bergh, inv.nr. 195.
- 7 Centraal Bureau voor Genealogie (CBG), dossier Costerius, modern afschrift mandement Hoge Raad van Holland, 6 april 1610.
- 8 Engelen, thans gemeente 's-Hertogenbosch, behoorde tot de Bovendorpen in het Land van Heusden en lag in Holland, slechts door de Bossche Sloot gescheiden van 's-Hertogenbosch en Brabant.
- 9 G.H.A. Venner, *Inventaris van het Archief van de familie van den Bergh te Roermond*, stamboom Costerius (Maastricht 1975) 33.
- 10 H. Bots [e.a.], *Noordbrabantse studenten 1550-1750* (Tilburg 1979) 432-433. Met de beide rechten worden bedoeld het canoniek recht en het civiel recht. De gebruikelijke afkorting van deze graad is I.U.L. of J.U.L., hetgeen staat voor 'iuris utriusque licentiatius'.
- 11 Latiniseren van achternamen was niet ongebruikelijk. Zo noemde de pastoor van Lokeren Hendrik de Coster (ca. 1600) zich Henric Costerius.
- 12 Stadsarchief 's-Hertogenbosch (SAH), Oud-archief gemeente Engelen (OA Engelen), burgemeestersrekeningen inv.nr. 318.
- 13 SAH, OA Engelen, inv.nr. 32.
- 14 G. van Breugel, *Aristocraten van de Contra-reformatie, de Bossche regentenfamilie Van Breugel en haar relatie tot gelijknamige geslachten* (Gouda 2002) 105. Arnold/Aert van Broegel: * 's-Hertogenbosch ca. 1532 - †'s-Hertogenbosch 11 mei 1611.
- 15 J.P.H. Goossens, 'Engelen en Vlijmen tijdens de Tachtigjarige Oorlog', in: *Brabantia: tweemaandelijks tijdschrift van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant en de Stichting Brabantia Nostra* 5 (1956/1957) 101-105.
- 16 Bamis, eigenlijk 'Baafmis', is de feestdag van Sint-Bavo op 1 oktober.
- 17 SAH, kaartcatalogus op de poorterboeken onder de namen Adriaen en Hanrick Willemsen van Engelen. Na het Schermersoproer van 1 juli 1579 vluchtten de calvinisten weg. Het stadsbestuur verklaarde de aangenomen Unie van Utrecht voor onwettig en werd koningsgezind tot de inname van 1629.
- 18 L. Adriaenssen, *Staatsvormend geweld: Overleven aan de frontlinies in de meierij van Den Bosch, 1572-1629* (Tilburg 2007) 202.
- 19 G. Hamoen, 'Begin van de reformatie in Engelen', in: *Met gansen trouw: Uitgave van de Vereniging Heemkundekring Onsenoort voor de Oostelijke Langstraat en 't Bovenland van Heusden* 37 (september 1987) nr. 9, 135-136.
- 20 Aan de universiteiten deelde men de studenten gewoonlijk in drie groepen in: nobiles (de adel), divites (het patriciaat), pauperes (zij, die studiekosten niet zelf konden betalen).
- 21 In de vier pedagogia (de Lelie, de Valk, het Varken en de Burcht) woonden de Artes-studenten grotendeels, waar ook hun onderwijs werd verzorgd.
- 22 De bekroning van de studie in de Artes-faculteit was het verwerven van de genoemde graad met als titel A.L. (Artium Licentiaat) die werd behaald door een examen in de vorm van een concours. Op 10 november 1629 promoveerde hij tot A.L. als de 25ste van de 222 kandidaten.
- 23 H. Bots [e.a.], *Noordbrabantse studenten 1550-1750* (Tilburg 1979) 432-433.
- 24 Ch. Verreyt, in: *Taxandria: Tijdschrift voor Noordbrabantsche geschiedenis en volkskunde* (1908) 180. Verreyt neemt behalve Jan en Arnold ook ene onbekende Antoon Costerius, die in 1637 lid zou zijn geworden, in zijn lijst op.
- 25 Venner, *Inventaris*, 74, inv.nr. 202. Bisschop van 's-Hertogenbosch van 1615-1625 was Nicolaas Zoesius.
- 26 A. van Sasse van Ysselt, 'De transformatie der Illustre Lieve Vrouwe Broederschap te 's-Hertogenbosch', in: *Taxandria: Tijdschrift voor Noordbrabantsche geschiedenis en volkskunde* (1906) 78, 85 en 138. Johan Costerius behoefde feitelijk niet te tekenen, omdat het buitenlidmaatschap werd afgeschaft.
- 27 Algemeen Rijksarchief Brussel (ARAB), archief Rekenkamers, inv.nr. 49155. Derde rekening van Jean Costerius 22.2.1639-22.2.1640. De eerste rekening moet dan dateren 1637/1638. J. Wassink geeft in zijn artikel getiteld: 'Bijna anderhalve eeuw (1654-1795) schouten in Weert: een geschiedenis van de familie Costerius', in: *Weert in woord en beeld. Jaarboek voor Weert 1990-'91* op blz. 114 als benoemingsjaar 1638 aan. Bij de aangegeven archiefbron - een goedenisboek - is echter niets te vinden.
- 28 Vader, grootvader en overgrootvader van Maria van Ham waren successievelijk Hendrik van Ham, Albert Corstiaens van der Ham en Corstiaan Willems. Zie: Venner, *Inventaris*, 35.
- 29 GAW, OAA, inv.nr. 345. Mededeling, dat rentmeester Costerius is benoemd tot scholtis, d.d. 2.3.1654.
- 30 A. Mosmans, 'Protestanten in Weert in de tweede helft van de 17e eeuw', in: *De Maasgouw* 66 (1947) 5-7.
- 31 RHCL, archief Hof van Gelder (HvG), inv.nr. 220 (oude nummering).
- 32 GAW, OAA, inv.nr. 348.
- 33 RHCL, HvG, inv.nr. 220 (oude nummering), f. 37e.v.
- 34 Een geestelijke dochter was een vrome vrouw, die geen kloostergelofte had afgelegd, maar zich wel bezighield met zielzorg, catechese en apostolaat. In veel gevallen legden deze dochters wel een belofte af om trouw te blijven aan de maagdelijke staat, de eventuele leefregel en de geestelijke leidsman. In dit geval was de leidsman Gerard Boyen, ooit franciscaans gardiaan geweest.
- 35 GAW, DTB (in kopie), begrafenisboek minderbroeders, begraving 20 oktober 1693. Eerder, op 19 oktober was zij al ingeschreven in het begraafboek van de parochie (zie GAW, DTB) met de aantekening dat zij begraven werd in de minderbroederskerk.

- 36 A. Schillings, *Matricule de l'Université de Louvain* (deel VI) (Brussel 1963/1969) 257, nr. 209. De oudste broer van Arnold, Jan, die nog in Den Bosch geboren was, ging in 1659 in Leuven studeren. Nadien is geen spoor meer van hem gevonden; aangenomen mag worden dat hij ruim vóór 1670 overleden is.
- 37 Venner, *Inventaris*, 77, inv.nr. 220.
- 38 In de tekst staat de 28ste van 1677. Wij vatten dit op als 28 januari 1677.
- 39 Archives de l'Etat à Mons (AEM), archives des familles de Caraman-Chimay et alliées (Caraman-Chimay), box 19. Het ongeïventariseerde archiefmateriaal in de boxen is thans verdeeld over diverse archiefdozen met aparte nummers.
- 40 De begraafboeken van de parochie Weert beginnen eerst in 1690.
- 41 P. Janssens, *De evolutie van de Belgische adel sinds de late Middeleeuwen* ([Brussel] 1998) 169-176.
- 42 Janssens, *Evolutie*, 473-474.
- 43 Janssens, *Evolutie*, 132 en 470.
- 44 De momboir of de fiscaal van het Hof was toentertijd J. Gilkens.
- 45 K. Margreiter, *Konzept und Bedeutung des Adels im Absolutismus* [Florence, dissertatie, 2005] 217.
- 46 Onder de erflanden worden verstaan: Opper- en Neder-Oostenrijk, Stiermarken, Karinthië, Tirol en Krain.
- 47 Margreiter, *Konzept*, 218-219.
- 48 Het adelsarchief is onderdeel van het Allgemeines Verwaltungsarchiv (AVA) in het Oostenrijkse staatsarchief (ÖStA).
- 49 Margreiter, *Konzept*, 218.
- 50 P. Janssens, 'De kanselarijen van de vroegere Nederlanden', in: L. Duerloo (e.a.), *Wapenboek van de Belgische adel: van de 15de tot de 20ste eeuw* (deel I) ([Brussel] 1992) 49.
- 51 RHCL, familiearchief Van den Bergh, inv.nr. 221.
- 52 De vertaling van de in dit artikel gebruikte Latijnse teksten is van de hand van Sarah Desmedt, lic. klassieke filologie.
- 53 GAW, OAA, inv.nr. 349. Verklaring van Chimay over aflegging eed van trouw van Arnold Costerius als scholtis en rentmeester.
- 54 Margreiter, *Konzept*, 227.
- 55 Rijksonmiddellijkheid betekent in dit concrete geval, dat de heer van Weert, Nederweert en Wessem niet subaltern was aan de Gelderse hertog of zijn vertegenwoordiger - zijnde het Hof van Gelre in Roermond - maar aan de keizer van het HRR. Rijksonmiddellijkheid impliceerde derhalve dat de soevereiniteit over de drie heerlijkheden bij de heer berustte en niet bij de Gelderse hertog.
- 56 De rijkshofraad (Reichshofrat) in Wenen en het rijkskamergerecht (Reichskammergericht) in Spiers waren beide - min of meer concurrerende - in hoogste ressort rechtsprekende instanties van het HRR. De rijkshofraad was daarbij bij uitzondering bevoegd voor o.m. leenzaken, regalia. Bovendien fungeerde de raad als adviescollege voor de keizer.
- 57 J. Ruwet, *Les archives et bibliothèques de Vienne et l'histoire de Belgique* (Brussel 1956) 86.
- 58 Wassink suggereert namelijk in zijn proefschrift (zie noot 2, p. 39), dat Costerius voor de adelsverheffing fors betaald zal hebben en brengt dit in verband met een vordering van f 13.383 van Arnolds moeder op de prins van Chimay. Hij verwijst inzake de vordering naar RHCL, familiearchief Van den Bergh, inv.nr. 204.
- 59 Brouchoven, in Den Bosch ook onder de naam Broekhoven bekend.
- 60 K. De Vlieger-De Wilde, 'Adellijke consumptie en levensstijl: Een terreinverkenning aan de hand van de huishoudjournalen van Livina de Beer, gravin van Bergeyck (ca. 1685-1740)', in: *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* 1 (2004) nr. 3, 33-34.
- 61 L. Duerloo (e.a.), *Wapenboek van de Belgische adel: van de 15de tot de 20ste eeuw* (deel I) ([Brussel] 1992) 394-395.
- 62 Jan-Baptist baron van Brouchoven van Bergeyck B (* Den Bosch 7.9.1619 - † Toulouse 13.11.1681) scheidt van Antwerpen (1643-1644), lid Raad van Financiën in 1655, ridder in de militaire orde van Sint Jacob in 1660, baron van Bergeyck op 1.6.1664, eerste graaf van Bergeyck op 9.12.1676 en lid Raad van State. In 1668 werd de Vrede van Aken getekend door Bergeyck.
- Van december 1674 tot mei 1675 tijdelijk ambassadeur in Londen. Van maart tot juli 1677 opnieuw naar Londen met volmachten om een verbond te sluiten. In 1607 titelloze adelstand voor zijn vader door keizer Rudolf II, gehomologeerd door de Aartshertogen in 1620.
- 63 R. De Schrijver, *Jan van Brouchoven, graaf van Bergeyck 1644-1725. Een halve eeuw staatkunde in de Spaanse Nederlanden en in Europa* (Brussel 1965) 21-22.
- 64 Jan II van Hamme de Goede kocht in 1353 Steenokkerzeel van Elisabeth van Leefdaal.
- 65 Breugel, *Aristocraten*, 105-106.
- 66 Margreiter, *Konzept*, 233-234, 237.
- 67 Margreiter, *Konzept*, 251.
- 68 Margreiter, *Konzept*, 252.
- 69 ÖStA, AVA, Adelsakt Arnold Costerius von Boschofen, 4.4.1678, brief bisschop Herincx.
- 70 Op 28 april 1677 werd hij door koning Karel II tot bisschop van Ieper benoemd. Herincx was toen op een visitatie in Engeland.
- 71 Leopold Wilhelm, graaf von Königsegg und Rothenfels (* 1630 - † 1694), rijksvicekanselier en lid van de keizerlijke Geheime Raad in Wenen. Oorspronkelijk was de Geheime Raad het adviesorgaan van de Habsburgers in belangrijke politieke kwesties, maar in de tweede helft van de zeventiende eeuw werd de titel - lid van de Geheime Raad - steeds meer een erefunctie.
- 72 D. van Wely, *Liber recommendationis conventus Werthensis O.F.M / tekstuitg. (met inl. en indices) van het oudste 'aanbevelingsboek' van het Weertse minderbroedersklooster (begonnen c. 1480) en Appendix (met inl. en indices) over het tweede 'aanbevelingsboek' (begonnen 1717)* (Weert 1961) 49.
- 73 De minderbroederorde bestond begin zestiende eeuw uit drie naties: Hispana, Gallica en Germanica (later Natio germano-belgica). Deze laatste natie bestond in 1512 uit (p. 147) negen provincies o.m. Saksen, Keulen, Schotland, Engeland. Zie: J. Reinhold, 'Das Streben der 'Natio germano-belgica' nach der Freien Wahl ihres Generalkommissars', in: *Archivum Franciscanum Historicum (AFH)* 36 (1943) 147.
- 74 Een lid van het generaal ordebestuur wordt aangeduid met de term 'definitor generalis'.
- 75 In 1529 worden de Nederlandse of Nederlandse observantenkloosters losgemaakt uit het Keulse verband. Voortaan vormen zij een eigen provincie onder de naam van "Germania Inferior".
- 76 Een syndicus had als opdracht advies te geven en bijstand te verlenen voor de materiele aangelegenheden ('in temporalibus'). Deze aanstelling was een verplichting bij de verschillende franciscaanse orden. Het waren voornamelijk en welvarende ingezetenen, die deze taak op zich namen. De syndicus, die ook wel eens met de naam 'geestelijke vader' werd aangeduid, had een aanstelling vanwege de H. Stoel.
- 77 L. Adriaenssen, 'Herincx in olie, zeep verf en bankzaken', in: *De Brabantse Leeuw : Tijdschrift voor genealogie* 55 (2006) 174.
- 78 Het Utrechts Archief (UA), archief franciscanen Nederland, toegangsnr. 522, inv.nr. 4095, blz. 21 en 38.
- 79 UA, archief franciscanen Nederland, toegangsnr. 522, inv.nr. 4094, blz. 195. Deze inschrijving in het memorieboek, dat in de achttiende eeuw geheel vernieuwd is, luidt: "Ao. 1680 heeft door eene besondere devotie Mijn Heer Joannes Costerius, Scoltus der Stadt Weert...". Dat is merkwaardig, want Jan was al enkele jaren dood en zijn zoon Arnold was sedert 1677 scholtis.
- 80 RHCL, familiearchief Van den Bergh, inv.nr. 391. Testament van 30 juli 1669.
- 81 J. Heeren, 'Rond enkele familieportretten', in: *Franciscaansche leven* 19 (1936) 209.
- 82 Vriendelijke mededeling dr. Klaus Margreiter.
- 83 Cristóbal de Gentil de Rojas y Spinola (* ca. 1626 Gelder - † 12.3. 1695 Wiener Neustadt) stamt uit een Spaans-adellijke familie en trad in Keulen bij de franciscanen in. Hij is vooral bekend geworden om zijn streven om met ondersteuning van de keizer de lutherse kerk met de rooms-katholieke kerk te verenigen.
- 84 ÖStA, AVA, Adelsakt Arnold Costerius von Boschofen, 4.4.1678, brief Vander Schueren.
- 85 Vicarius is een plaatsvervangend overste of gardiaan.
- 86 Vander Schueren was in 1671 vicarius in Erkelenz, in 1672 gardiaan in Weert, in 1675 vicarius in Antwerpen en werd in 1678 gardiaan in Halle.

- 87 RHCL, archief Van den Bergh, inv.nr. 392.
- 88 GAW, OAA, archief Arnold Costerius, inv.nr. 3558. Adelsbrief door keizer Leopold van het Oostenrijkse Rijk (sic!) en ÖStA, AVA, Adelsakt Arnold Costerius von Boschofen, 4.4.1678, concept-diploma.
- 89 Een mogelijke verklaring om Herinck een genoeg te doen, zou de volgende kunnen zijn. Keizers medewerker, diplomaat en minderbroeder Spinola stelde namelijk in augustus 1677 een omvangrijke rechtvaardigingsnotitie - responsio genaamd - ten behoeve van de franciscaner orde op. Uit de inhoud blijkt dat de zorgen die zijn activiteiten bij zijn medebroeders oproepen, door hen op een hoger niveau aan de orde zijn gesteld, alsook dat de daarin genoemde 'Belgische' pater provinciaal (waarschijnlijk Willem van Sichem, de opvolger van Herinck) van de gevoerde geheime onderhandelingen van Spinola op de hoogte is en dat men hem ervan had beschuldigd een 'fautor haeritocorum' (ketterbeschermer) te zijn. Zie : K. Massser, *Christóbal de Gentil de Rojas y Spinola O.F.M. und der lutherische Abt Gerardus Wolterius Molanus: ein Beitrag zur Geschichte der Unionsbestrebungen der katholischen und evangelischen Kirche im 17. Jahrhundert* (Münster 2002) 128. De keizer was niet gebaat bij een conflict tussen Spinola en zijn orde. Wat was er dan eenvoudiger voor keizer Leopold I om de franciscanen enigszins te appeiseren door Herinck de gevraagde gunst te verlenen.
- 90 Centraal Bureau voor Genealogie (CBG), H/NB/HER, kopie *Naeme ende Waepenen der Heere Broederen van het Iluster Lieve Vrouwe Broederschap binnen de Hoofdstad 's-Hertogenbosch, geelgeert in den jaare 1318 van het jaar 1642 tot ...*, 55.
- 91 In fotokopie is die helaas in zwart-wit.
- 92 L. Duerloo, *Privileges uitbeelden: de Zuidnederlandse wapenkoningen en wapenkunde in de eeuw der Verlichting* (Brussel 1991) 198. Een relatie met het Bossche stadswapen, waar twee bosmannen of wilde mannen als schildhouders fungeren, ligt niet voor de hand. Sedert zijn huwelijk met Maria van Bourgondië had Maximiliaan van Oostenrijk Herakles de stamvader der Bourgondiërs ook als zodanig voor de Habsburgers overgenomen.
- 93 De keuze voor de granaatappel is een voorbeeld van een sprekend wapen. Granada en granaatappel zijn homoniemen. Het oude Moorse wapen kon immers niet meer gebruikt worden.
- 94 *Kunst um 1492: Hispania -Austria : die katholischen Könige, Maximilian I. und die Anfänge der Casa de Austria in Spanien* (Innsbruck 1992) 336
- 95 R. Wohlfeil, 'Kriegsheld oder Friedensfürst? Eine Studie zum Bildprogramm des Palastes Karls V. in der Alhambra zu Granada', in: *Recht und Reich im Zeitalter der Reformation. Festschrift für Horst Rabe* (Frankfurt am Main 1996) 78-79.
- 96 Catharina Smits of Smidts was een dochter van Joan, rentmeester van het Meijerijse kwartier van Kempenland en president van Eindhoven en van Magdalena van Bladel. Bij de doopinschrijving op 8 mei 1681 van zijn eerste kind Maria Anna wordt grootvader Smits behalve met het genoemde rentmeesterschap, ook met de functie van vice-drossaard van de baronie van Cranendonck aangeduid.
- 97 RHCL, familiearchief Van den Bergh, inv.nr. 208. Huwelijksvoorwaarden.
- 98 GAW, DTB (in kopie), doopinschrijving van Maria Elisabeth Magdalena op 7 augustus 1697.
- 99 GAW, DTB (in kopie), doopinschrijving van Lucia Theresia op 2 september 1699.
- 100 GAW, DTB (in kopie), doopinschrijvingen van Maria Anna op 26 maart 1643, Henricus op 22 januari 1648 en Arnoldus op 15 februari 1650.
- 101 De steen zou voor het Jan van der Croon-altaar, links van de doorgang naar het koor, gelegen hebben, waar de crypte van de Hornes vermoed wordt te zijn. Het altaar rechts van deze doorgang is het Costerius-altaar.
- 102 A. Pompen, *Jacob de eerste, graaf van Horne* (Weert 2005, reprint 1904) 168.
- 103 D. van Wely, *Horne en de Minderbroeders : herinneringen uit het verleden van het Weerter Minderbroedersklooster* (Weert 1961) 31.
- 104 Duerloo, *Privileges*, 188-189.
- 105 Duerloo, *Privileges*, 100.
- 106 Jacques François Maurissens was wapenkoning van 1673 tot 1713 voor Spaans-Gelderland. Duerloo, *Privileges*, 53, n. 97.
- 107 Vriendelijke mededeling prof.dr. Paul Janssens d.d. 23.09.2006.
- 108 GAW, OAA, inv.nr. 359.
- 109 GAW, DTB (in kopie), 24.05.1722.
- 110 RHCL, familiearchief Van den Bergh, inv.nr. 222. Afschrift testament.
- 111 Het betrof hier de volgens de akte de verordeningen van 19 augustus 1724 en 12 januari 1725.
- 112 ROPBa 3.3.431 en A. Berkvens, *Plakkatenlijst Overkwartier, 1665-1794 - Dl. 2: Staats-bezet en Oostenrijks Gelre (1702 - 1716; 1716-1794)* (Nijmegen 1992) 160-161.
- 113 Er kwamen wel meer vreemde gevallen voor. Zo werd in 1762 zelfs een handige student op zijn verzoek in de adelstand verheven. Volgens Margreiter (zie noot 45, p. 240, 243) bleek in ieder geval uit dit soort verheffingen dat de drempel voor adeldom laag kon zijn en daarmee bereikbaar voor een ieder met middelmatige kwalificaties. De nobilitatie bleef daarmee een praktisch politiek instrument met sociale relevantie.
- 114 Janssens, *Evolutie*, 281.
- 115 *De Nederlandse adel: besluiten en wapenbeschrijvingen* ('s-Gravenhage 1989) 9-12.
- 116 In het doopregister (DTB Weert) werd hij op 26 april 1741 ingeschreven als Alexander Joannes Josephus zoon van de WelEdele Heer (Praenobilis Domini) Bernardus Josephus J.U.L., scholtis van Nederweert en rentmeester van de domeinen van Weert. De heerlijkheid Weert en haar inkomsten waren door de schuldeisers in beslag genomen, vandaar de term domeinen en niet heer.
- 117 GAR, DTB (in kopie), huwelijksakte van 16 februari 1773.
- 118 GAR, huwelijksregister Roermond 1801, akte nr. 9 van 4 pluviöse/regenmaand jaar X of 24 januari 1802.
- 119 W. d' Ablaing van Giessenburg, *Nederlands adelsboek, of verzameling van adels-erkenningen, inlijvingen, verheffingen en verleeningen van titel in het Koninkrijk der Nederlanden sedert 1814* (Den Haag 1887) 103.
- 120 In de inschrijvingsregisters van Leiden is hij niet aangekomen. Vriendelijke mededeling mw. C. van Maris (Universiteit Leiden).
- 121 RHCL, MvS, Roermond, 26 jan 1818.(film 240) en GAR, Registers BS, 26.01.1818, nr. 23.
- 122 RHCL, MvS, ressort Roermond, 25 maart 1836.
- 123 OAT, gemeente Roermond, sectie D 32-34, 35. url: <http://www.watwaswaar.nl>
- 124 In het eerder vermelde SB van 13.02.1815 staat, dat adellijke personen zonder titel worden aangeduid met de titulatuur 'Jonkheer' en 'Hoogwelgeboren'. In de gepubliceerde adelslijsten in het Staatsblad wordt tot 1846 voor de ongetitelde adel het predicaat van adeldom en titule 'Hoogwelgeboren heer Jonkheer' gebruikt. Aangename mag worden, dat het gebruik van de aanspreekvorm Hoogwelgeboren door de ambtenaar van de Burgerlijke Stand van Roermond Strens, oud-minister van Justitie, in 1858 bij de dood van Ferdinand strijdig met de wet was.
- 125 Archief Hoge Raad van Adel (HRvA), inv.nr. 52, notulen 1822, nr. 1020. Verzoekschriften Costerius z.d. Het archiefonderzoek bij de HRvA is uitgevoerd door Paul Nijkamp, eerste medewerker van de HRvA.
- 126 HRvA, inv.nr. 52, notulen 1822, nr. 1020.
- 127 HRvA, inv.nr. 297, brievenboek 1822, nr. 1020/358.
- 128 HRvA, inv.nr. 54, notulen 1822, nr. 1301.
- 129 Vriendelijke mededeling mr. Wolleswinkel, secretaris Hoge Raad van Adel.
- 130 P. Janssens, 'L'évolution des frais liés à la levée des lettres patentes de noblesse (XIXe - XXe siècle)', in: *Le droit nobiliaire et le Conseil héraldique (1844-1994) - Het adelsrecht en de Raad van Adel (1844-1994)* (Brussel 1994) 117.
- 131 GAR, Geboorteregisters Roermond 1810, nr. 266. Zij was 22 jaar en woonde op de Markt bij haar ouders. (Maria Elisabeth) Laurence Lambermont (* 1788 Seraing - † 5.11.1864 Roermond) huwde in 1823 met de tien jaar jongere Maaseikenaar en herbergier Jan Lodewijk van den Eynde (* 15.3.1798 Maaseik - † 18.3.1878 Roermond). Het echtpaar kreeg twee in Maaseik geboren kinderen.

- 132 Vijf jaar na de dood van het kind in 1818 is er sprake van een procedure tot voor het Hooggerechtshof in Luik tussen vader en moeder. Ferdinand zou zich bij de erkenningsakte van 1810 verplicht hebben met Laurence te trouwen. Dit wordt bestreden en als men een blik op de akte werpt, dan is te zien dat het woord marier is ingelast. Notaris Milliard als dephouder moet zich hierover nader uitlaten.
- 133 GAR, notarissen, Crispin, 1810, nr. 107. Empire français.
- 134 E. Lemmens, *Aan vorst en vaderland gehecht, doch tevreden zijn zij niet: Limburgse politici in Den Haag 1839-1918* (Amsterdam 2004) 392, noot 149.
- 135 RHCL, archief Provinciaal Bestuur, inv.nrs. 2779-2780.
- 136 OAT, gemeente Roermond, sectie B nr. 790.
- 137 GAR, gemeente Roermond, Kadastrale legger (microfiche), artikelnummer 107.
- 138 GAR, notarissen, F.W. Milliard, 26.8.1858, nr. 127.
- 139 RHCL, MvS, ressort Roermond, 20 april 1858.
- 140 Antonius Frans(iscus) Hubertus Nicolas (in de bevolkingsregisters en burgerlijke stand van Roermond staat de naam soms als Nicolas of Nicölas geschreven) wordt op 29 december 1826 geboren en is de grondlegger van de beroemde ateliers voor de glasschilderkunst in 1855.
- 141 G. Linsen, *Verandering en verschuiving: industriële ontwikkeling naar bedrijfstak in Midden- en Noord-Limburg, 1839-1914* (Tilburg 1969) 37/38.
- 142 J. Verzijl, 'Genealogie Costerius de Boschhoven', in: *De Navorscher: Nederlands archief voor genealogie en heraldiek, heemkunde en geschiedenis* 97 (1958) 118.
- 143 RHCL, archief Arrondissementsrechtbank en Officier van Justitie te Roermond 1842-1939, Toegangsnummer 08.011, inv.nr. 895, folio 139. Audiëntiebladen van de zittingen met de vonnissen 1842-1939.
- 144 Jan Lodewijk van den Eynde(n) (* 15.3.1798 Maaseik - Roermond † 18.3.1878). Zijn twee kinderen zijn in Maaseik geboren in 1825 en in 1827.
- 145 Een baal is thans 69 kg. Of dat in 1840 ook zo was, is de vraag.
- 146 Dit huis (sectie O 161) is eind negentiende eeuw afgebroken voor de bouw van het ursulinenklooster en lag op de plaats waar nu Pearle, Langstraat 20m, is gevestigd.
- 147 Kadaster Roermond, dagregister 13.01.1845, volgnummer 72. Een oude last van ruim f 37 slaan we gemakshalve over. Arnold verklaarde dat de meeste van zijn aankomsttitels in het ongerede geraakt waren, waarmee zijn broer genoeg nam. Hij kende de meeste goederen; zij waren immers afkomstig uit de familie.
- 148 GAR, archief notarissen, akte nr. 186 verleden voor notaris Dirix op 7 december 1844 voor f 1700. Op dezelfde dag (akte 185) verkocht Arnold ook nog voor een bedrag van f 1500 aan uitstaande leningen en hypotheken.
- 149 Stadsarchief Brussel (StaBr), bevolkingsregister 1866.
- 150 StaBr, Registers van overlijden Stad Brussel, Jaar 1859, nr. 2803.